

201700200

Nederlandse Akkerbouw Vakbond
Pastoor van Kessellaan 1
4761BH Zevenbergen

Aan de informateur
Mevrouw E. Schippers
Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag
Zevenbergen, 4 april 2017

Telefoon (0168) 32 91 30
Fax (0168) 32 87 35
E-mail info@nav.nl
Website www.nav.nl
Twitter @NAV_AkkerBouwer

Betreft: aandachtspunten akkerbouw

Geachte mevrouw Schippers

De Nederlandse Akkerbouw Vakbond is zo vrij u een aantal punten te sturen die wij graag in het belang van de Nederlandse akkerbouw onder de aandacht willen brengen van u als informateur.

De NAV ziet de laatste jaren steeds meer belemmeringen voor en weerstand tegen de landbouw in Nederland. De NAV vindt dit een ongewenste situatie, omdat Nederlandse landbouw juist voedsel van een uitstekende kwaliteit produceert. Wij pleiten daarom ook voor een Ministerie van Landbouw, waarbij de belangen van de Nederlandse landbouw en voedselproductie beter worden behartigd dan de laatste tijd het geval is.

De NAV ziet een goede toekomst voor hoog-productieve, innovatieve en duurzame akkerbouw in Nederland. In Bijlage sturen wij u het document 'NAV-visie op de akkerbouw tot 2025', gepubliceerd in augustus 2016. De twee pijlers zijn marktbeleid en duurzame productie. De NAV is voorstander van behoud van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid. De NAV vindt wel dat boeren het inkomen uit de markt moeten kunnen halen zonder afhankelijk te zijn van subsidies, maar zolang dat niet zo is vanwege de lage prijzen en de zwakke positie van boeren in de agro-food keten, is het noodzakelijk dat er marktbeleid blijft. Ook moeten de mogelijkheden van boeren om zich te organiseren in de markt worden uitgebreid. Nu mogen boeren zich organiseren tot 5% van de relevante markt, terwijl afnemers (bijv. Ahold Delhaize) en toeleveranciers (bijv. Bayer Monsanto) een veel groter deel van hun markt mogen bepalen. Ook pleit de NAV in dit verband voor het buiten de vrijhandelsverdragen houden van landbouw en voedsel, omdat er dan een overvloed van buitenlandse producten onze Nederlandse producten zal verdringen en de boeren uit de markt zullen worden gedrukt. Voor een duurzame productie pleiten wij voor vergroening van de gewasbescherming, maar wel met behoud van een voldoende breed effectief middelenpakket, voor evenwichtsbemesting waarbij met hoge productie ook meer mag worden bemest, voor toename van de teelt van eiwitgewassen en voor meer mogelijkheden om klimaatverandering tegen te gaan door het vastleggen van CO₂ in de bodem in de vorm van organische stof d.m.v. bodemverbeteraars.

In het rapport 'NAV-visie op het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn' van maart 2017 (tevens bijgesloten in Bijlage) pleiten wij voor het aansturen van alles betreffende de waterkwaliteit door de Rijksoverheid in plaats van medeaansturing door provincies en waterschappen. Tevens vindt de NAV dat er veel beter onderzoek nodig is naar welk deel van de mineralen in het grond- en oppervlaktewater nu eigenlijk van de landbouw afkomstig is en welk deel van andere bronnen stamt, voor actualisering en validatie van de gebruikte modellen en voor bijstelling van de normen.

Daarnaast zijn er een aantal andere dringende zaken waarvoor wij uw aandacht vragen:

1. **Faunabeheer en wildschade:** boeren kunnen wildschade claimen bij de provincie, maar alleen als die provincie een faunabeheerplan heeft. Sinds de Rijksoverheid het faunabeheer heeft gedelegeerd aan de provincies, zijn er sterke verschillen ontstaan tussen provincies. Een deel heeft helemaal geen faunabeheerplan en bij de overige zijn grote verschillen tussen de plannen en dus tussen de schadevergoedingen voor boeren. **De NAV vindt dat faunabeheer en wildschade weer door de Rijksoverheid moet worden beheerd om willekeur te voorkomen.**

2. **Bredeweersverzekering:** steeds meer boeren nemen deel aan de bredeweersverzekering, wat de NAV toejuicht. Echter, bij gelijkblijvend budget wordt de subsidie lager naarmate er meer mensen deelnemen, waardoor de verzekering duurder wordt bij meer deelname. Dat vindt de NAV ongewenst. Bovendien gaat een groot deel van de subsidie meteen weer terug naar de overheid als assurantiebelaasting. Op andere bedrijfsverzekeringen zoals de transportverzekering en de exportkredietverzekering wordt geen assurantiebelaasting geheven. **De NAV pleit daarom enerzijds voor verhogen van het budget voor subsidie op de bredeweersverzekering en anderzijds voor vrijstelling van assurantiebelaasting van deze verzekering.** Het budget voor de bredeweersverzekering komt uit de tweede pijler van het GLB dus brengt geen directe lastenverzwaring voor de Nederlandse overheid met zich mee.
3. **Gewasbeschermingsmiddelen:** bij de voorgenomen toetsing van alle toegelaten middelen op mogelijke hormoonverstorende effecten wordt geen rekening gehouden met de werkelijke blootstellingsconcentraties. Zoals het er nu naar uit ziet wordt er ook voorlopig geen mogelijkheid voor vrijstelling gegeven voor middelen die nooit in een hormoonverstorende dosis worden gebruikt. **De NAV is voor het uitsluiten van alle risico's met gewasbeschermingsmiddelen, maar pleit er wel voor om gebruik van middelen die nooit in een gevaarlijke concentratie worden ingezet mogelijk te houden.** Een goede impactanalyse bij alle (her)beoordelingen is wat ons betreft gewenst om een voldoende breed effectief middelenpakket te houden.
4. **Brancheorganisatie Akkerbouw:** de BO Akkerbouw heeft in 2016 een verbindend verklaring gekregen voor het opleggen van heffingen voor onderzoek. Helaas wordt het innen van de heffingen praktisch onmogelijk gemaakt onder de vlag van de privacy-wetgeving. Tegelijkertijd worden wel alle gegevens van boeren zonder overleg of kennisgeving op internet gepubliceerd, zoals de bedrijfstoelagen per bedrijf en het landgebruik onder 'Boer en Bunder'. **De NAV pleit er voor om op zo kort mogelijke termijn medewerking te verlenen aan het mogelijk maken van het innen van de heffingen.** Bij het door de NAV georganiseerde debat waren alle aanwezige partijen, waaronder VVD, CDA en GL het hier mee eens. De sector heeft onderzoek nodig om haar vooraanstaande positie te behouden en de duurzaamheid te vergroten.

De NAV hoopt dat onze punten op enige wijze aandacht kunnen krijgen in de onderhandelingen voor een nieuw kabinet. Zoals gezegd zien wij graag meer begrip en medewerking vanuit de regering voor de landbouw. De landbouw is niet alleen een belangrijke economische factor, maar zorgt er ook voor dat wij in Nederland voldoende voedsel van uitstekende kwaliteit tot onze beschikking hebben en dat wil de NAV graag zo houden. Met een goed functionerende Nederlandse landbouw zijn uiteindelijk alle Nederlanders gebaat, niet alleen de akkerbouwers uit onze achterban.

Met dank voor uw aandacht,
hoogachtend,

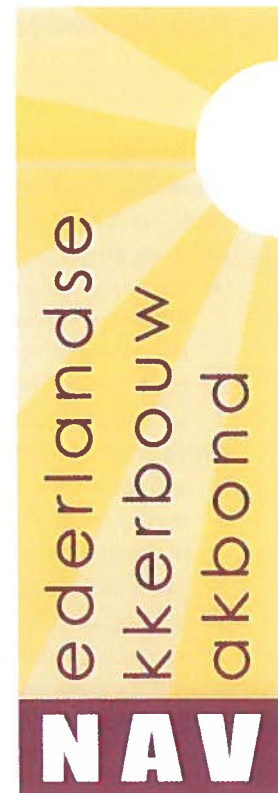

Teun de Jong,
Voorzitter NAV

cc. Vaste Commissie voor Economische Zaken in de Tweede Kamer

Visie van de Nederlandse Akkerbouw Vakbond op de akkerbouw tot 2025

30 augustus 2016

Nederlandse Akkerbouw Vakbond
Antwoordnummer 16404
4758 WL Standdaarbuiten
T: 0168 - 329 130 | F: 0168 - 328 735
E: info@nav.nl
I: www.nav.nl
🐦 @NAV_AkkerBouwer
f Nederlandse.Akkerbouw.Vakbond
in Nederlandse Akkerbouw Vakbond

Samenvatting

De Nederlandse Akkerbouw Vakbond ziet een grote toekomst voor hoog-productieve, innovatieve en duurzame akkerbouw in Nederland. Dit berust op twee pijlers:

1. Markt- en prijsbeleid:
 - het Europese landbouwbeleid (GLB) moet er op gericht zijn dat zowel de voedselsoevereiniteit als de inkomens van boeren veilig zijn door aanbodbeheersing, marktregulering en ruimte voor boeren om zich te organiseren in de markt. Pas daarna kan sprake zijn van verschuiving van toeslagrechten naar plattelandsontwikkeling;
 - agrarische producten moeten buiten vrijhandelsverdragen worden gehouden.
2. Duurzame productie:
 - aandacht voor bodemleven door balansbemesting;
 - toename van inzet van groene gewasbeschermingsmiddelen met behoud van een voldoende breed middelenpakket;
 - toename van de teelt van eiwitgewassen;
 - binding van CO₂ om de klimaatverandering tegen te gaan;
 - een belangrijke rol voor de akkerbouw bij transitie naar een biobased economie.

Onafhankelijke kwaliteitscontrole en vermindering van de regeldruk zijn belangrijke randvoorwaarden. Zowel de politiek als de consumenten moeten zich bewust zijn van de belangrijke bijdrage van de akkerbouw aan voedselveiligheid en -kwaliteit en de grote economische rol van de akkerbouw.

Inleiding

De Nederlandse akkerbouw is wereldwijd toonaangevend en dat moet zo blijven. De producten zijn van goede kwaliteit en zijn belangrijk als exportproducten. De Nederlandse akkerbouwproductie staat voor goed en veilig voedsel voor consumenten, veilige grondstof voor de voedingsmiddelen- en conservenindustrie, de productie van zaad- en plantgoed voor akker- en tuinbouwgewassen en goed veevoer. De NAV strijdt voor een goed inkomen voor akkerbouwers op basis van duurzame productie. Daarbij is het nodig dat de prijzen minimaal kostendekkend zijn en dat de prijzen redelijk stabiel zijn. De belangrijkste bedreigingen voor de akkerbouw zijn blootstelling aan de wereldmarkt, schaalvergroting vs. bedrijfsopvolging, verpaupering van het platteland en een sterke vergrijzing van de populatie akkerbouwers.

Het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) heeft vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw tot doel gehad dat Europa zelf altijd voldoende voedsel zou produceren en het inkomen van boeren te garanderen. In eerste instantie werden vaste (bodem)prijzen gegarandeerd, wat leidde tot overproductie (melkplas, boterberg enz.). Vervolgens zijn quota ingesteld. Begin jaren '90 werd dit voor graan vervangen door inkomenssteun met aandacht voor milieu en teeltwijze. Rond de eeuwwisseling werden twee pijlers ingesteld: 1. Markt- en inkomensbeleid en 2. Plattelandsbeleid. Vervolgens werden de bedrijfstoelagen losgekoppeld van de productie en nu is er inmiddels sprake van betalingsrechten met cross-compliance in de vorm van vergroeningseisen. Zo is het GLB van prijs- en inkomensbeleid met als doel de Europese voedselsoevereiniteit te waarborgen gaandeweg steeds meer veranderd richting plattelandsbeleid met steun voor boeren op basis van de omvang van hun bedrijf. Hiermee raakt het oorspronkelijke doel, namelijk waarborgen dat boeren een fatsoenlijk inkomen kunnen verdienen waarmee de voedselproductie in Europa op peil blijft, meer en meer uit beeld. Er gaan nu geluiden op dat de steun aan boeren moet worden afgebouwd. De NAV is voorstander van een goed inkomen voor akkerbouwers, zonder afhankelijk te zijn van steun, maar dan moet wel eerst aan een aantal basisvoorwaarden worden voldaan voordat in het GLB geparaat kan worden over afbouwen van de betalingsrechten.

Toekomstvisie

De NAV heeft als toekomstbeeld van de akkerbouw een dynamische sector met voldoende ruimte voor groei en innovatie. De productie is maatschappelijk en economisch duurzaam. De akkerbouw wordt door consumenten gewaardeerd om haar bijdrage aan de voedselzekerheid en voedselkwaliteit en wordt erkend als belangrijke

economische factor. Akkerbouwers zijn goed op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen en teeltwijzen zijn hoogproductief en innovatief. Precisielandbouw en nieuwe technieken zorgen voor een meer efficiënte toepassing van mineralen en gewasbeschermingsmiddelen. De sector grijpt de mogelijkheden van plantaardige productie om klimaatverandering te verminderen en de akkerbouw is minimaal klimaatneutraal. De sector investeert in onderzoek waar alle boeren baat bij hebben. Akkerbouwers kunnen een goede productie en een goed inkomen realiseren zonder afhankelijk te zijn van subsidies. Deze toekomstvisie rust op twee pijlers: een Europees markt- en prijsbeleid en duurzame productie.

1. Markt- en prijsbeleid

Het inkomen van akkerbouwers komt primair uit de markt door verkoop van oogstproduct. Maar de productie kent twee belangrijke verschillen met 'normale' economische sectoren, waardoor voor de agrarische sector overheidsbeleid nodig is. In de eerste plaats is vrijwel de gehele voedselproductie inelastisch: dus zowel de vraag als het aanbod variëren nauwelijks op grond van het prijsniveau, waardoor er een grote prijsvolatiliteit plaats heeft. Korte hoge pieken in de prijs worden gevolgd door lange diepe dalen. In de tweede plaats is er onbalans in marktpositie doordat er weinig inkopers zijn (retail) ten opzichte van het grote aantal producenten (boeren). Om de voedselzekerheid te garanderen zijn (overheids)beleidsmaatregelen nodig die de markt reguleren en het prijsniveau stabiliseren.

De NAV is voorstander van 'Managed Trade': aanbodbeheersing met een op zijn minst kostendekkende prijsondergrens in de markt. De NAV strijdt tegen verdere liberalisering van de markt voor agrarische producten omdat dat een negatief effect heeft op de voedselveiligheid, voedselzekerheid en voedselsoevereiniteit. Stabilisatie van de (basis)voedselmarkt voorkomt niet alleen (te) lage prijzen maar ook tekorten met (te) hoge prijzen.

De Nederlandse boeren telen op relatief dure grond, wat de kostprijs hoog maakt in vergelijking met andere landen. Dit maakt dat de prijzen van de producten of de productie per hectare hoger moeten zijn om kostendekkend en met een marge voor de boer te telen. De NAV vindt dat boeren hun inkomen uit de markt moeten kunnen halen en niet afhankelijk moeten zijn van directe GLB-betalingen om te overleven. Met het ingezette EU-landbouwbeleid tot ontkoppeling tussen productie en (prijs)ondersteuning vormen de GLB-betalingen nu een soort van bodem onder de inkomensvorming. Het GLB na 2020 zou weer meer productiegericht met faire prijzen moeten zijn; aanbodbeheersing voor de basisproducten graan, plantaardig eiwit en melk. Daarnaast zou het GLB ruimte moeten bieden aan boeren om zich te verenigen zonder problemen met de mededingingsautoriteiten. Pas daarna kan er sprake zijn van een omschakeling van bedrijfstoelagen naar plattelandsbeleid!

1.1 Praktische invulling:

De NAV pleit voor de volgende concrete punten inzake markt- en prijsbeleid:

- Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid moet als doelstelling hebben om zowel de voedselproductie als de inkomensvorming van boeren te ondersteunen;
- De onderhandelingen over TTIP en CETA moeten zo worden aangepast dat ofwel landbouw geheel buiten de verdragen komt, ofwel dat voor geïmporteerde producten niet alleen dezelfde eisen op gebied van voedselveiligheid maar ook op gebied van productiewijze (dierenwelzijn, milieueffect etc.) mogen worden gesteld als aan de nationale producten;
- Boeren moeten meer mogelijkheden krijgen om afspraken over omvang van de productie en de prijs te maken en zich te organiseren op het gebied van afzet zonder problemen te krijgen met de ACM. Hiertoe is een ruimere wetgeving nodig op zowel Europees als nationaal niveau. Het huidige GLB zegt daarin tegemoet te komen, maar in de praktijk blijkt dit tegen te vallen door alle juridische beperkingen en het feit dat geen toetsing vooraf door de ACM mogelijk is;
- Boeren moeten een betere positie krijgen in de keten. Alle laagste-prijsgaranties gaan momenteel ten koste van de inkomens van de boeren, terwijl de overige ketenpartijen hun marges houden of zelfs vergroten. Boeren hebben nauwelijks mogelijkheden om hier iets aan te doen omdat ze zich niet mogen organiseren en omdat er geen werkbare constructie is voor het indienen van klachten over oneerlijke handelspraktijken. De NAV pleit daarom voor instellen van een onafhankelijke instelling als een Autoriteit Producent en Markt (APM).

2. Duurzame productie, biobased economie en tegengaan van klimaatverandering

Er is een ontwikkeling naar steeds duurzamere productiemethoden. Vanuit de wetgever worden wet- en regelgeving steeds strenger en afnemers en consumenten verwachten ook een duurzaam product zonder dat ze daar een meerprijs voor over hebben. Volgens de NAV moeten de consumenten hier wel aan meebetalen. De NAV pleit voor een goed bodembeheer met balansbemesting en stimuleren van het bodemleven en voor verduurzaming van gewasbescherming, uitgaande van behoud van een voldoende breed effectief middelenpakket.

De akkerbouw kan door het binden van CO₂ door de gewassen een bijdrage leveren aan terugdringen van de klimaatverandering. Akkerbouwers spannen zich in het organische stof gehalte van de bodem te verhogen en zo de gebonden CO₂ vast te leggen. De NAV ziet kansen voor tegengaan van de klimaatverandering in verschuiving naar een biobased economie. Ook zijn er kansen door meer aandacht voor inhoudsstoffen. Speciale inhoudsstoffen of het verwaarden van reststromen (vergisting, stoffen in gewasresten) kunnen belangrijke stappen zijn richting een biobased economie en nieuwe inkomstenbronnen bieden voor akkerbouwers.

Eiwitgewassen spelen in de visie van de NAV in de toekomst een grote rol in het bouwplan. De redenen hiervoor zijn verschuiving van de consumptie van dierlijk naar plantaardig eiwit, de onbalans in EU-productie en -consumptie en het feit dat leguminosomen stikstofbindende gewassen zijn en daardoor goed zijn voor het milieu en de biodiversiteit. Er is ruimte voor nieuwe (eiwit)gewassen en specialty crops.

Door het toepassen van innovatieve veredelings technieken worden grote stappen gezet richting gewassen die resistent zijn tegen ziekten en plagen. De Nederlandse veredelingsindustrie behoudt haar prominente rol en moet daarbij niet gehinderd worden door octrooien op planten(eigenschappen).

Een maatschappelijke ontwikkeling is verschuiving naar meer directe verkoop aan consumenten (korte ketens). Deze ontwikkeling dient gestimuleerd te worden, omdat dit in het algemeen de betrokkenheid van de consument bij de landbouw vergroot en betere prijzen oplevert voor de boeren.

2.1 Praktische invulling:

Voor het geschetste toekomstbeeld van duurzame productie moeten diverse knelpunten worden opgeheven:

- In het huidige GLB zijn een aantal veranderingen nodig om de beleidsdoelen te halen:
 - minder belemmeringen voor het akkerbouw-strokenpakket (kleiner percentage voor de beheerde akkerrand);
 - alle voormalige dijken tellen mee als landschapselementen;
 - aanpassing van de vergroeningseisen bij graan-op-graan teelt;
 - alle eiwitgewassen (vlinderbloemigen) moeten meetellen voor de vergroening;
 - alle eisen op gebied van verduurzaming en vergroening moeten voor alle sectoren met betalingsrechten gelden en niet alleen voor de akkerbouw.
- In het 6^e actieprogramma nitraatrichtlijn moet worden voorkomen dat uitputting van de bodem optreedt, met name wat betreft fosfaat moet de onttrekking kunnen worden aangevuld. Bij de huidige hoge opbrengsten moet de Pw grenswaarde worden aangepast. Zo zou de toestand 'laag' moeten gelden tot een Pw waarde van 45 in plaats van 36;
- De toelating van 'groene' gewasbeschermingsmiddelen moet worden vlot getrokken. De NAV pleit daarom voor een variabel label voor deze middelen conform OESO guidance, waardoor ook middelen met minder dan 90% werking die een rol van betekenis kunnen hebben in de teelt worden toegelaten;
- Bij de herregistratie van gewasbeschermingsmiddelen moet oog zijn voor het behoud van een voldoende breed effectief middelenpakket om problemen van uitslectie en resistentieontwikkeling te voorkomen. Met name door mogelijke invoering van de EFSA Bee Guidance en de regelgeving rondom hormoonverstorende stoffen dreigen veel middelen, ook 'groene', te verdwijnen. Implementeren van nieuwe normen/guidance dient te worden vooraf gegaan door een transparante analyse van de gevolgen voor de teelt;
- De kringlopen moeten meer regionaal gesloten kunnen worden i.p.v. mondiaal;
- Er moet meer aandacht zijn voor veredeling van eiwitgewassen;
- De NAV is tegenstander van octrooien op planteneigenschappen. Wanneer nieuwe rassen of hun eigenschappen geoctrooieerd zijn, belemmert dit de ontwikkeling van nieuwe rassen, omdat er te veel moet worden afgedragen voor het gebruik van de geoctrooieerde rassen. Hierdoor zullen allerlei boerencoöperaties

- en kleine bedrijven niet meer in staat zijn om nieuwe rassen te ontwikkelen. De NAV pleit daarom voor aanpassing van de Europese octrooiwet of op zijn minst voor een uitgebreide veredelingsvrijstelling;
- De NAV is voorstander van het kwekersrecht. Immers, dit stelt de ontwikkelaars van nieuwe rassen in staat om hun investeringen terug te verdienen en daarmee blijven boerencoöperaties en kleine veredelingsbedrijven in staat te investeren in veredeling;
 - De NAV is er verder voorstander van, dat nieuwe verdelingstechnieken waarbij in het eindproduct (het nieuwe ras) alleen soorteigen DNA aanwezig is, niet worden aangemerkt als GMO. Daarbij zou volgens de NAV de afweging moeten worden gemaakt welk probleem wordt opgelost, zoals bijvoorbeeld ziekten, en of er mogelijk nieuwe problemen ontstaan. Wat betreft transgene GMO's volgt de NAV het publieke debat.

Randvoorwaarden

Kwaliteit, kwaliteitscontrole, teeltverordeningen, administratieve verplichtingen

Nederland heeft een goede reputatie wat betreft de kwaliteit van de agrarische producten. De NAV pleit er voor om de controlerende instantie NAK in haar huidige vorm te behouden. De onbesproken kwaliteit is het handelsmerk van de Nederlandse akkerbouw en dat is mede te danken aan de keuringsinstanties. Teeltverordeningen zijn overgegaan van het Productschap Akkerbouw naar het Ministerie van Economische Zaken. Vanwege het ontbreken van de bestuurlijke boete als sanctie in de Gewasbeschermingswet, komt men ook bij kleine overtredingen direct in het strafrecht met alle gevolgen van dien. De NAV pleit er voor om bij handhaving van de teeltverordeningen, die oorspronkelijk vrijwillig zijn opgesteld door de boeren, het instrument van bestuurlijke boete mogelijk te maken.

Boeren ervaren toename van de administratieve verplichtingen, terwijl door het kabinet wordt gestreefd naar afname. RVO moet zich hierbij minder als controleur en meer als partner opstellen. Ook is het niet acceptabel dat de overheid en RVO later mogen opleveren dan toegezegd zonder dat dit meer tijd geeft aan de boeren.

Zichtbaarheid van de landbouw bij politiek en publiek

De NAV vindt dat een aantal grote politieke partijen te weinig oog hebben voor de landbouw en de belangen van boeren. Er worden regels bedacht zonder oog te hebben voor de boerenpraktijk of economische gevolgen. De NAV pleit er voor dat de landbouw de prominente plaats krijgt in het politieke en publieke debat die zij gezien haar grote economische belang voor Nederland verdient. Dat wil zeggen dat boerenbelangen niet worden verkwanseld, dat boeren niet worden geconfronteerd met wet- en regelgeving die de bedrijfsvoering praktisch onmogelijk maakt en dat consumenten zich bewust zijn van de inspanningen van boeren en daarvoor willen betalen. Concreet betekent dit:

Politiek:

- Bij gebiedsinrichting minder focus op natuur(beheer) en meer oog ook voor landbouw;
- Geen monumentenstatus opleggen aan dynamische agrarische gebieden;
- Minder beperkingen voor boeren net buiten natuurgebieden;
- Accepteren dat moderne landbouw ruimte nodig heeft;
- Praktisch uitvoerbare regelgeving;
- De openlijk verkondigde ruimte voor landbouw wordt niet alleen met de mond beleden maar blijkt ook uit politieke keuzes.

Publiek:

- Consumenten weten waar het eten vandaan komt en hoe het geproduceerd wordt;
- Consumenten zijn bereid tot (meer) betalen wanneer boeren aan door consumenten en afnemers opgelegde bovenwettelijke verplichtingen moeten voldoen.

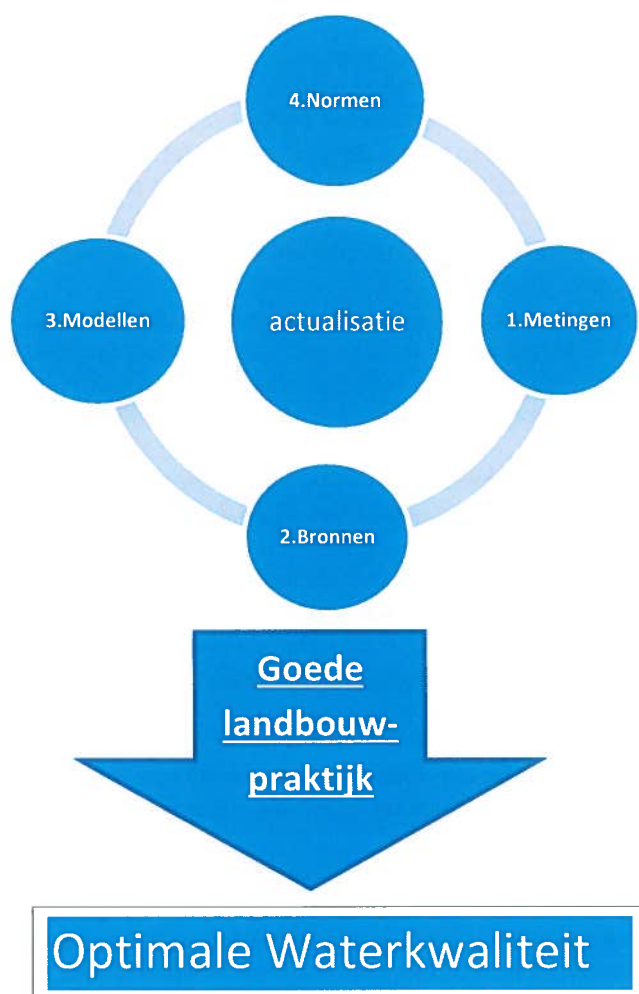
Nederlandse Akkerbouw Vakbond
 Antwoordnummer 16404
 4758 WL Standaardbuiten
 T: 0168 - 329 130 | F: 0168 - 328 735
 E: info@nav.nl
 I: www.nav.nl
 @NAV_AkkerBouwer
 Nederlandse.Akkerbouw.Vakbond
 Nederlandse Akkerbouw Vakbond

NAV-visie voor het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn

(aanvulling op eerder aangereikte zienswijzen)

Ir. Geert Dubben, 20 maart 2017

Samenvatting

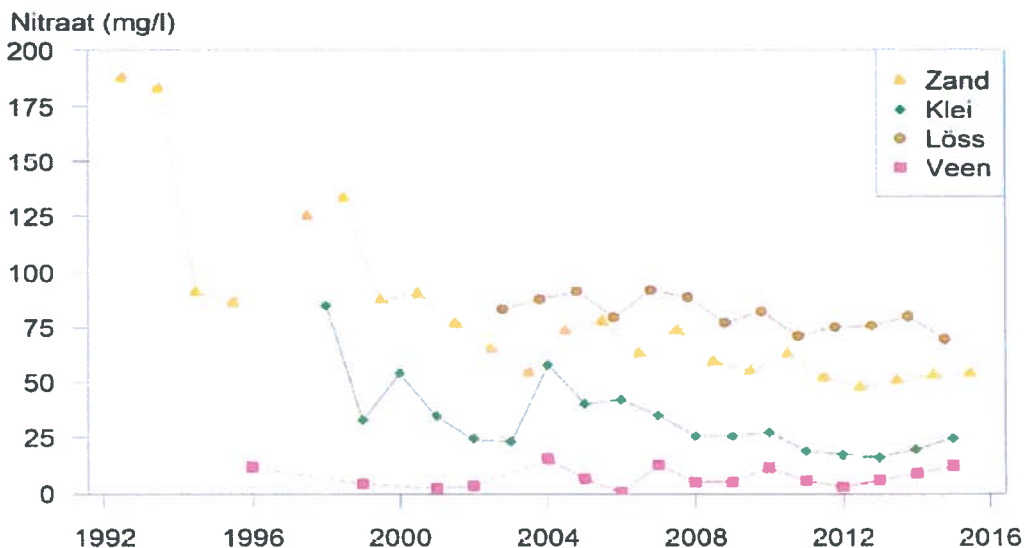
De Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV) heeft zich ten behoeve van haar input voor het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn verdiept in de emissies van mineralen naar grond- en oppervlaktewater. De resultaten worden in dit rapport beschreven. Hoofdpunten zijn:

1. **Metingen:** de grote diversiteit in beheerders en aanstuurders kan gemakkelijk leiden tot een niet-eenduidig beleid hetgeen een goed nutriëntenbeleid/-beheer niet ten goede komt. De NAV pleit dan ook voor een reductie in het aantal beheerders en een aansturing vanuit één ministerie opdat een eenduidig beheer en aansturing tot stand komen, waarbij de meetresultaten van dien aard zijn op basis van gefilterde monsters dat ze direct zijn toe te wijzen aan de landbouw en er dus geen vertroebeling meer vanuit andere bronnen aanwezig is.
2. **Bronnen:** het is geenszins duidelijk welke bijdragen andere bronnen dan de landbouw leveren aan de in het water gevonden mineralen. De NAV pleit dan ook voor een versnelde ontrafeling van de bronbijdragen opdat de landbouw haar aandeel in de emissie kan beperken. De landbouw kan niet oplossen wat men niet veroorzaakt. Om een goed evenwicht te krijgen in de oplossingsrichtingen pleit de NAV voor versnelde verbeterprogramma's voor de bronnen buiten de landbouw opdat de synchronisatie optimaal wordt. Daarnaast moet de invloed van waterbodems op P-emissie naar het oppervlakte water z.s.m. onderzocht worden, het P na-ijl effect dient meegenomen te worden in de achtergrondemissie (decennia geleden ontstaan). Hiervoor kan in de KRW gecorrigeerd worden opdat er de juiste normeringen ontstaan.
3. **Modellen:** het is onduidelijk in hoeverre de modellen die gebruikt worden om beleidsmaatregelen door te rekenen voldoende worden geactualiseerd en gevalideerd. De NAV pleit dan ook voor actualisatie van alle modellen waarmee nutriëntenemissie naar de bodem, het water en de lucht worden gemodelleerd en ook actualisatie van de uitkomsten van eerdere modelleringen.
4. **Normen:** de NAV pleit er voor om vanwege de landbouwkundige aspecten de bovengrens van de klasse 'laag' van $P_w < 35$ te verhogen naar $P_w < 45$ en dit zo op te nemen in het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn. Over de effecten van P-evenwichtsbemesting en P-nalevering vanuit de bodem is nog onvoldoende bekend en dit dient dan ook z.s.m. onderzocht te worden. Daarnaast is de akkerbouw vertrouwd met bemestingsadviezen gebaseerd op P_w en dit dient ook zo te blijven. Ook pleit de NAV voor voortzetting van de equivalente maatregelen in het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn.
5. **Goede landbouwpraktijk:** om een invulling te geven aan een goede landbouwpraktijk pleit de NAV voor het zelf meten door boeren van de waterkwaliteit en de bodemkwaliteit (P- en N-toestand). Tevens dient de regelgeving voor het onderwerken van vaste mest door de akkerbouw aangepast te worden. Bij de veehouderij is dit niet verplicht, de NAV stelt dat hier sprake is van het meten met twee maten.

De conclusie van dit rapport is, dat er veel onduidelijkheden zijn omtrent de aansturing door verschillende overheden met verschillende normen, omtrent bijdrage van andere bronnen dan de landbouw aan de gemeten N en P in het water en de wijze van meten, omtrent de gebruikte modellen en omtrent de normen. Om de boeren een kans te geven de landbouwemissies te reduceren, dient eerst duidelijkheid te worden verschaft over bovenstaande punten. Ook een goede landbouwpraktijk kan de problemen niet oplossen die men niet zelf veroorzaakt.

Introductie

De afgelopen decennia zijn diverse nitraatprogramma's opgesteld en uitgevoerd voor het terugdringen van de nutriëntenconcentraties in het grond- en oppervlakte water. Helaas zijn de laatste jaren de verbeteringen marginaal (Fig.1), hetgeen geconstateerd is door de Commissie Deskundigen Mestbeleid (CDM) [1]. Het CDM stelt dat er door de landbouw te veel op microniveau is gestuurd waardoor het macroeffect is uitgebleven.

1 Nitraatconcentraties in het water dat uitspoelt uit de wortelzone op landbouwbedrijven per regio in de periode 1992-2014. Jaarlijkse gemiddelden van gemeten concentraties

Fig 1. Nitraatconcentraties, jaarlijkse gemiddelden van gemeten concentraties rond de wortelzone [2].

Slechts het zuidelijk zand- en löss-gebied voldoen niet aan de eis van maximaal 50 mg N/l, andere grondsoortregio's voldoen wel aan de norm. Voor het oppervlaktewater voldoet slechts 50% van de waterlichamen aan de gestelde normen (in het hoofdstuk 'Normen' zal hierop verder worden ingegaan) (Fig. 2).

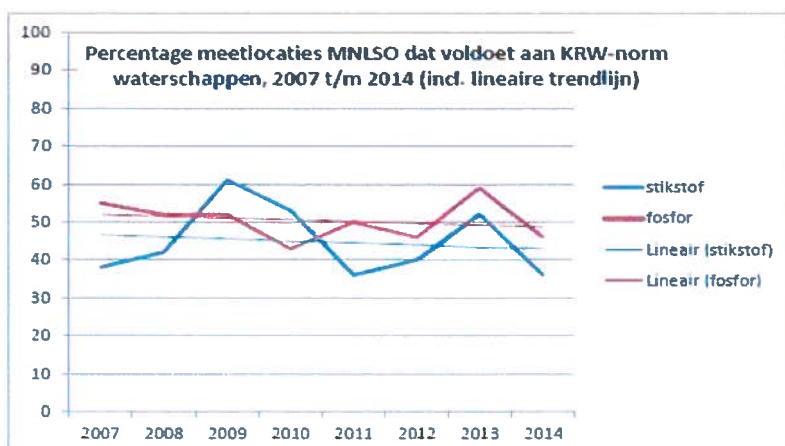

Fig. 2. Percentage meetlocaties dat voldoet aan de KRW-normen van de waterschappen [3].

Een ontoereikend resultaat, ondanks alle inspanningen van de landbouw om te komen tot een emissiereductie. Dus er moeten andere invloeden zijn die een belangrijke rol spelen. De NAV deelt dan ook de mening van het CDM dat er stabilisatie is opgetreden, echter niet de conclusie dat de ingezette maatregelen van de afgelopen 10 jaren geen effect hebben gehad (micro-effecten hebben niet geresulteerd in een macro-effect). De NAV stelt dat met name bronnen buiten de landbouw een grotere invloed moeten hebben dan wordt verondersteld. Middels metingen van N- en P-totaal in het water ontstaat een vertekend beeld waardoor deels het verbeteringseffect van de landbouw wordt ondergesneeuwd door de bijdragen van andere bronnen. In het hoofdstuk 'Bronnen' zal hierop uitgebreid worden ingegaan.

Eind 2016 heeft staatssecretaris Van Dam [4] een brief aan de Tweede Kamer gestuurd waarin de contouren van het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn (nitraatprogramma) zichtbaar werden. De overheid wil een nieuwe impuls geven aan het verbeteren van de grond- en oppervlaktewaterkwaliteit middels precisiebemesting, teeltmaatregelen, gewasrotatie-aanpassingen en gebruiksnormen-actualisatie, aanpassen van de uitrijperiodes voor drijfmest en derogatie voor mineralenconcentraat. Verder moet de Delta Aanpak Water (DAW) versterkt worden, dient meer aandacht te komen voor bronnen buiten de landbouw en dient er een gebiedsgerichte benadering te worden toegepast. Gebruiksnormen eventueel aanpassen; equivalente maatregelen/biet-friet regeling en de fosfaat meetmethode en klasse-indeling actualiseren. Daarnaast moeten bodemvruchtbaarheid en bodemkwaliteit worden verbeterd. Al deze te nemen maatregelen in het kader van het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn dienen te resulteren in een goede landbouwpraktijk.

De NAV heeft getracht de complexe materie van nutriënten en hun omgeving (water/bodem) uiteen te rafelen in een viertal zaken: metingen, bronnen, modellen en normen om te komen tot evenwichtige benadering en actualisatie.

1. Metingen

Middels metingen kunnen de concentraties van de nutriënten in de bodem en het grond- en oppervlaktewater worden bepaald. Hiervoor zijn een aantal meetnetwerken beschikbaar. De netwerken zijn kort beschreven [5]:

Verschillen MNLSO met LMM

Binnen het LMM (Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid) meet het RIVM de kwaliteit van het bovenste grondwater, het draineffluent en het oppervlaktewater op agrarische bedrijven (De Klijne et al. 2010; Van Vliet et al. 2010). De doelstelling en de meetstrategie van het LMM zijn anders dan die van het MNLSO. Het doel van het LMM is om op landelijk niveau de effecten van het mestbeleid op de landbouwbedrijfvoering en de waterkwaliteit op landbouwbedrijven aan te tonen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen bedrijfstypen en grondsoortregio's (veen/klei/zand/löss). In 1995 is in het veengebied begonnen met metingen van oppervlaktewaterkwaliteit in landbouwsloten. Tegenwoordig worden in alle grondsoortregio's zowel het uitspoelingswater uit de wortelzone als het oppervlaktewater bemonsterd. Het gemeten oppervlaktewater betreft bij voorkeur water uit bedrijfsloten. Alleen indien dit type sloten niet beschikbaar is, worden doorgaande sloten bemonsterd, met een maximum van 3 meter breed. In tegenstelling tot het MNLSO is bij de selectie van de locaties geen rekening gehouden met de mogelijke invloed van andere nutriëntenbronnen (zoals inlaatwater) in de zomerperiode. De meetmethode (op basis van gefiltreerde monsters) en de meetfrequentie (3 tot 4x per winterseizoen en sinds 2008 ook 3 tot 4x per zomerseizoen) van het LMM sluiten ook niet aan bij de door de waterschappen gehanteerde standaard voor de toestandbepaling op basis van 6 maandelijkse N-totaal en P-totaal metingen in het zomerhalfjaar. Hiernaast zijn de meetreeksen voor de individuele locaties te kort voor goede trendbepalingen per locatie. Sinds 2006 wordt in het LMM wel zoveel mogelijk bemonsterd op vaste locaties.

Verschillen MNLSO met KRW-meetnetten

De KRW-waterkwaliteitsmeetpunten van de waterschappen sluiten qua meetmethode, meetfrequentie en lengte van de meetreeksen goed aan bij de doelstelling van het MNLSO. Qua locatie liggen de KRW-meetpunten echter te ver benedenstrooms, waardoor naast landbouw ook andere antropogene bronnen van verontreiniging invloed hebben op de nutriëntenconcentraties. Daardoor zijn eventuele normoverschrijdingen op de KRW-meetpunten niet uitsluitend toe te schrijven aan de belasting vanuit de landbouw. Ook kunnen trends op de KRW-locaties andere oorzaken hebben dan alleen het mestbeleid.

Er is uitvoerig onderzoek verricht naar de meetresultaten van het MNLSO-netwerk en het mestbeleid, maar er is geen causaal verband gevonden [5], een opmerkelijk gegeven:

Trends en mestbeleid: een causaal verband?

Het MNLSO is bedoeld voor het beoordelen van de waterkwaliteitstoestand en trends op het schaalniveau van Nederland en van de deelgebieden zand, klei en veen. Het landelijke MNLSO kan net als andere regionale waterkwaliteitsmeetnetten geen uitsluitsel geven over causale verbanden tussen het mestbeleid en de waterkwaliteit. Om meer te kunnen zeggen over oorzaak-gevolg relaties is gedetailleerd meet- en modelonderzoek in stroomgebieden nodig.

Wat is nu de huidige waarde van de MNSLO-meetnetwerkresultaten in het kader van de nutriëntenemissies van de landbouw?

Zoals is aangegeven dient er ook een actualisatie van de metingen plaats te vinden opdat 'andere bronnen' niet worden meegenomen in de meetresultaten van de nutriëntenconcentraties. In de praktijk blijkt er een groot verschil in nutriëntenconcentraties voor te komen in gefilterd en ongefiterd water (Fig. 3), waarbij de vraag rijst waarom nog steeds wordt gewerkt met ongefiterd water, daar dit leidt tot een vertekend beeld van de daadwerkelijke bijdrage (een overschatting) vanuit de landbouw. Zo worden de hoge P-concentraties in Zeeland toegeschreven aan kwel, terwijl dezelfde concentraties in Zuid-Holland worden toegeschreven aan de land- en tuinbouw.

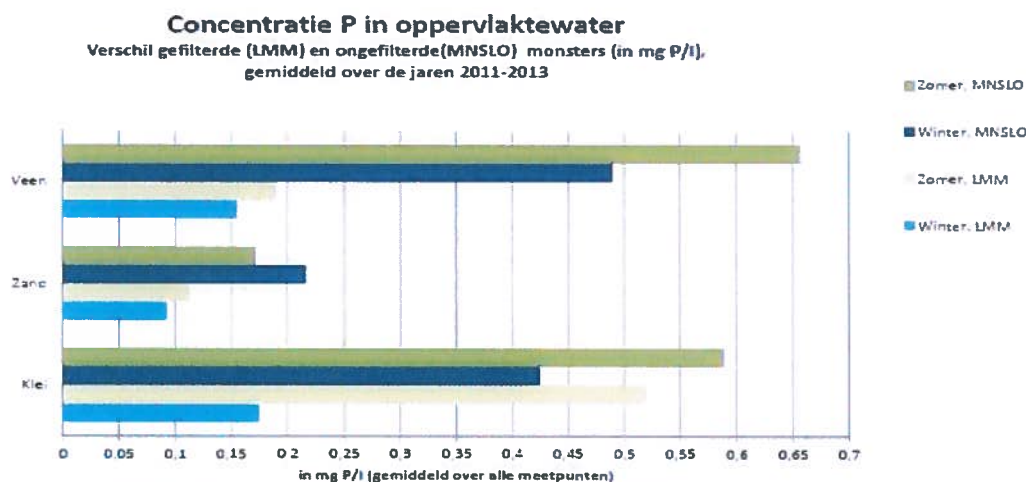

Fig.3. Concentratie P in het oppervlakte water, verschil in gefilterd en ongefiterd watermonsters [3].

Daarnaast is er een scala aan beheerders van de diverse meetnetwerken: RVIM, LEI/WUR, Waterschappen, Unie van Waterschappen en Deltares. Tevens is de aansturing van de meetnetwerken belegd bij twee ministeries, nl. Economische Zaken (EZ) en Infrastructuur & Milieu (I&M) en bepalen de provincies de KRW-normen. In de praktijk is met de 'natte vinger' een norm gekozen omdat dit voor het nitraatprogramma een must is. Zowel normstelling door waterschap/provincie, als het teruggrijpen op de afgeschreven MTR-normen dan wel het aansluiting zoeken bij de KRW hebben geleid tot een diversiteit aan normeringen. De grote diversiteit in beheerders en aanstuurders kan gemakkelijk leiden tot een niet-eenduidig beleid hetgeen een goed nutriënten beleid/beheer niet ten goede komt.

De NAV pleit dan ook voor een reductie in het aantal beheerders en een aansturing vanuit één ministerie opdat een eenduidig beheer en aansturing tot stand komen waarbij de meetresultaten van dien aard zijn op basis van gefilterde monsters dat ze direct zijn toe te wijzen aan de landbouw en er dus geen vertroebeling meer vanuit andere bronnen aanwezig is.

2. Bronnen

Naast de landbouw zijn ook andere bronnen zoals riooloverstorten, rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI's), gemeentelijke bronnen, kwelwater, atmosferische depositie en emissie vanuit de waterbodem etc. belangrijk. Recente publicaties spreken van een bijdrage van meer dan 30 % (Fig. 4 en 5) aan de huidige gemeten N- en P-concentraties in het water.

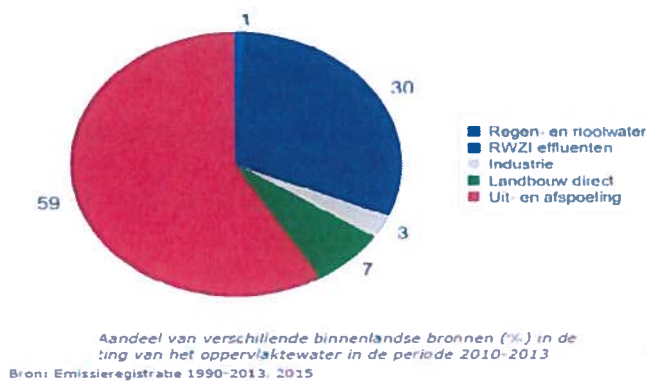

Fig. 4. P-belasting oppervlakte water diverse bronnen [2].

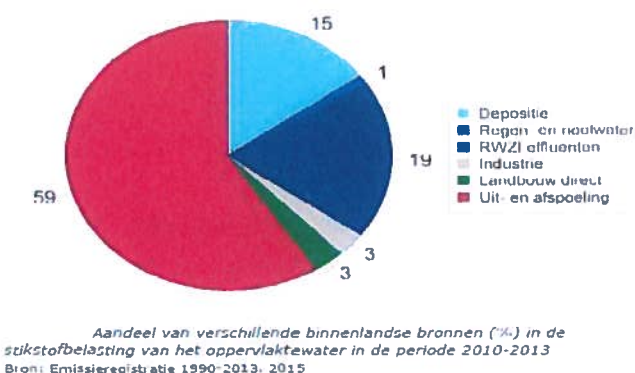
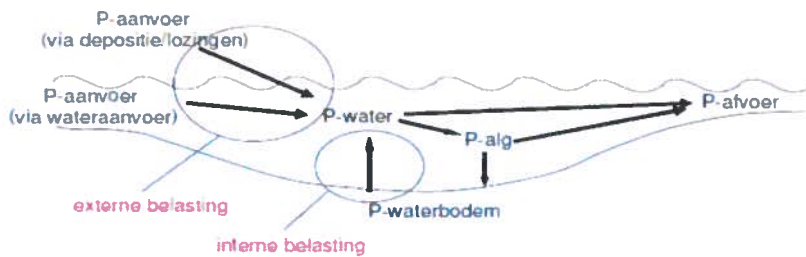

Fig. 5. N-belasting oppervlakte water vanuit diverse bronnen [2].

Gesprekken van de NAV met diverse waterschappen omtrent de waterkwaliteit hebben de informatie opgeleverd dat de waterschappen alleen de totale N- en P-concentraties bepalen van ongefiltreerde watermonsters. Men is nu pas begonnen met het uiteen rafelen van de meetgegevens. Modellen zijn gebruikt om op landelijk niveau de bronbijdragen te berekenen. Deze landelijk berekende bronbijdragen worden gebruikt om vanuit de regionale metingen ook de regionale bronbijdragen te berekenen.

De vraag luidt dan ook: wat is nu de exacte bijdrage vanuit de landbouw aan de gemeten totale N- en P-concentraties? Het moet toch ook meet-technisch te bepalen zijn en niet alleen gebaseerd zijn op modelberekeningen.

Daarnaast is een belangrijke bron, zowel landelijk als regionaal, nog erg onderbelicht : de emissie van de waterbodems (Fig. 6) [6].

Vereenvoudigde weergave van de P-dynamiek in het watersysteem (afkomstig uit Hin et al. (2010))

Fig. 6. P-dynamiek in het watersysteem.[6]

In de literatuur wordt gesteld dat lokaal de bijdrage van de waterbodems vele malen hoger kan zijn dan b.v. de bijdrage vanuit de RWZI's en landbouw. De emissie van N en P uit waterbodems dient dan ook versneld onderzocht. Er wordt dan ook door Deltares [6] het volgende geconcludeerd :

Wanneer de nalevering van fosfaat uit een eutrofe waterbodem, die (bruto) in de orde van grootte kan liggen van $4 \text{ g P.m}^{-2}\text{.jaar}^{-1}$ (Bergse Voorplas, Smits en van Beek, 2009), wordt vergeleken met de uit de Emissieregistratie afgeleide belastingen, kan worden geconcludeerd dat nalevering uit de waterbodem lokaal zeker een relevante bijdrage aan de fosfaatbelasting van het oppervlaktewater kan leveren. In laagbelaste gebieden (Rijn-Midden) zou nalevering lokaal zelfs de belangrijkste bron zijn die een factor 1,5 tot 10 keer hoger is dan de emissies uit landbouw en RWZI's.

Middels baggeren zou de P-emissie vanuit de waterbodem kunnen worden gereduceerd, echter probleem is dat de huidige fosfaat toestand van de waterbodem nog onvoldoende inzichtelijk is:

Ook het effect van maatregelen die de nalevering reduceren, zoals baggeren, kan hiermee inzichtelijk worden gemaakt. Een potentieel knelpunt is hierbij het ontbreken van landsdekkende of stroomgebieddekkende informatie over de huidige fosfaatgehalten in de waterbodem.

Dat de fosfaat-toestand van de waterbodem tot op heden nog onbekend is, is vreemd, daar blijkbaar de waterbodems wel een aanzienlijke P-vracht naar het oppervlaktewater kunnen leveren. Hiervoor heeft men dan ook baggerprogramma's opgesteld en uitgevoerd. Nog meer bevreemd het de NAV dat baggerspecie wordt gebruikt voor herstelwerkzaamheden aan de taluds van watergangen waardoor middels afspoeling en uitspoeling van de waterbodem (baggerspecie) het aanwezige fosfaat alsnog binnen redelijke termijn beschikbaar komt in het oppervlaktewater. Als voor deze bijdrage de landbouw ook verantwoordelijk wordt gesteld (middels de P-totaal metingen van het oppervlaktewater) is dit een kwalijke zaak. Ook het grondwaterpeil in combinatie met de bodemgesteldheid is nog volledig onderbelicht evenals het fosfaat na-ijl effect (zie 'Normen').

De NAV pleit dan ook voor een versnelde ontrafeling van de bronbijdragen opdat de landbouw haar aandeel in de emissie kan beperken. De landbouw kan niet oplossen wat men niet veroorzaakt. Om een goed evenwicht te krijgen in de oplossingsrichtingen pleit de NAV voor versnelde verbeterprogramma's voor de bronnen buiten de landbouw opdat de synchronisatie optimaal wordt. Daarnaast moet de invloed van waterbodems op P-emissie naar het oppervlakte water z.s.m. onderzocht worden, het P na-ijl effect dient meegenomen te worden in de achtergrond emissie (decennia geleden ontstaan). Hiervoor kan in de KRW gecorrigeerd worden opdat er de juiste normeringen ontstaan.

3. Modellen

De nitraatprogramma's worden gemonitord, onderbouwd en ondersteund middels modelleringen. Het voorspellen van de impact van de door de nitraatprogramma's genomen maatregelen wordt gemodelleerd middels een ca. negental modellen, de belangrijkste zijn : WOG/WOD ->emissie/gebruiksnomen, Mambo-> meststromen, Stone ->emissie naar het oppervlakte-grondwater, Nema emissie naar de lucht, en de KRW verkenner voor emissie naar het oppervlaktewater.

De modellen gebruiken een grote variatie aan parameters waarbij de uitkomsten van het ene model, ingang-gegevens voor het andere model zijn. Er ontstaat nu een grote variatie aan uitkomsten met veel onzekerheden, 'kortom er kan van alles worden voorgetoverd'. Een sprekend voorbeeld is in deze de modellering die in 2013/2014 [7] is uitgevoerd om middels het Stone-model de impact van het 5^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn voor 2027 (einde KRW) te berekenen. De N- en P-concentratie zullen slechts met enkele procenten afnemen, een marginaal en opmerkelijk resultaat. Juist de N- en P-normen zijn aangescherpt in dit programma. Het verbaast de NAV dan ook dat er toen niet al alarmbellen afgingen bij de wetenschap en de overheid. Op basis van deze nitraatrichtlijn is de akkerbouw meer runderdrijfmest (i.p.v. varkensdrijfmest) gaan gebruiken vanwege aangescherpte fosfaat-gebruiksnormen wat uiteindelijk kan resulteren in een grotere emissie van N. De vraag rijst dan ook of er middels de modelleringen aan de verkeerde 'regelknoppen' is c.q. wordt gedraaid.

De modellen geven ook nog tegenstrijdige resultaten. Hiervoor zijn in het verleden diverse werkgroepen opgericht die een scala aan verbeterpunten hebben aangereikt om te komen tot een betere harmonisatie. Echter tot op heden zijn de aanbevelingen slechts ten dele geïmplementeerd. Wanneer we juist modellen beschouwen als een soort navigatiesysteem waarmee een juiste route van A naar B kan worden uitgestippeld moet er wel voldoende op vertrouwd kunnen worden. Met name de grote mate van onzekerheden in deze modellen kunnen ook leiden tot andere conclusies. Echter juist deze onzekerheidsmarges worden veelal niet opgegeven in de publicaties waardoor er een vertekend en eenzijdig beeld ontstaat. Recent onderzoek (2016-2017) [8] naar de ammoniakemissie is hiervan een sprekend voorbeeld. Daarnaast rijst er twijfel t.a.v. de gebruikte inputdata zoals deze deels worden overgenomen van b.v. de RVO database. In het geval van de P-klasse indeling (Fig. 7) is dit een aanzienlijk verschil met de praktijk. Er is meer fosfaat plaatsbaar bij de Nederlandse akkerbouw wanneer men uitgaat van de data van Eurofins en HLB dan wordt berekend middels Stone 2.4 op basis van de RVO data.

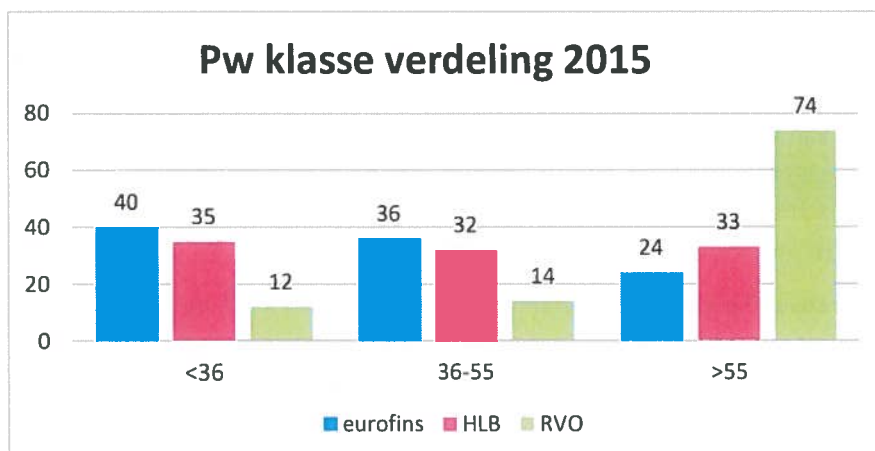

Fig.7. Fosfaat klasse indeling van akkerbouwgrond, Pw, in 2015 door RVO, Eurofins en HLB.

Modellen worden getoetst en geïjkt middels metingen en geactualiseerde data. Voor emissie naar het grondwater is ijking middels metingen deels goed mogelijk, echter in het geval van emissie naar het oppervlaktewater is de ijking middels metingen zeer twijfelachtig vanwege bronbijdrage onduidelijkheden (zie hoofdstuk 'Bronnen'). Wat opvalt is dat er veel modelresultaten worden gepubliceerd, maar dat er in de literatuur heel weinig wordt geschreven over hernieuwde berekeningen met up-to-date data. Wanneer de modelresultaten van diverse ingezette acties ook zijn gerapporteerd naar de Europese Commissie geeft dat te denken vanwege de grote onzekerheidsmarges.

De NAV pleit dan ook voor actualisatie van alle modellen waarmee nutriëntenemissie naar de bodem, het water en de lucht worden gemodelleerd en ook actualisatie van de uitkomsten van eerdere modelleringen.

4. Normen

4.1 Oppervlaktewater

In het Actieprogramma Nitraatrichtlijn en de KRW worden diverse normeringen gehanteerd. Voor de akkerbouw gelden de gebruiksnormen voor N en P, daarnaast zijn de nutriëtnormen voor het grond- en oppervlakte water van toepassing. In de afgelopen jaren zijn de gebruiksnormen geënt op evenwichtsbemesting voor N en P, 'wat er ingaat moet ook worden opgenomen door de planten, de emissie dient minimaal te zijn'. In slechts 50% van alle waterlichamen wordt voldaan aan de KRW normen. Nederland hanteert nog steeds de norm van natuurlijk water i.p.v. kunstmatig water, een vreemde zaak. Op basis van de KRW factsheets van alle 23 water-/hoogheemraadschappen [9] is een overzicht gemaakt welke normen men hanteert en wat er is bereikt in 2015.

Tabel 1: KRW factsheet overzicht (2015), opgesteld door NAV.

Overzicht KRW factsheets

waterschap-/hoogheem	N	Klasse	P	Klasse	
Fryslan	<2,3	G	<0,11	M	
Gr. Salland	<2,3	G	<0,11	G	
Rijn & IJssel	<2,3	M	<0,11	M	G Goed
Rivierenland	<2,3	M	<0,11	M	M Matig
Amstel Gooi vecht	<2,69	M	<0,21	G	O ontoereikend
Holl. Noorder kwartier	<3,8	G	<0,21	O	S Slecht
Rijnland	<1	G	<0,3	S	
Stichse rijn	<2,4	G	<0,22	M	23 waterschappen
Delfland	<1,8	M	<0,3	M	11 waterschappen eigen KRW norm
Brab. Delta	<2,3	O	<0,11	O	N goed 57%
Dommel	<2,3	M	<0,11	G	P goed 30%
Hunze & Aa's	<2,2	G	<0,1	G	
Noorderzijlvest	<3	G	<0,2	M	
Reest& Wieden	<1,3	M	<0,09	G	
AA en Maas	<2,3	G	<0,11	M	<u>N <2,3mg/l</u> <u>landelijke norm</u>
Schieland/krimpenerwaard	<2,8	G	<0,15	M	<u>P <0,11mg/l</u> <u>landelijke norm</u>
Hollandse delta	<0,9	O	<0,03	M	
Schelde stromen	<3,3	G	<0,25	G	
valei/veluwe	<2,3	G	<0,11	M	
Vechtstromen	<2,3	G	<0,11	G	
Peel/maasvallei	<2,3	O	<0,11	M	
Roer /overmaas	<2,3	G	<0,11	M	

Vanuit het verleden is bekend dat fosfaatrijke gronden naleveren aan het oppervlakte- en grondwater, het fosfor na-ijl effect. Ook hiervoor zou gecorrigeerd moeten worden in de KRW, omdat dit een belasting is vanuit het verleden (decennia terug ontstaan). Tot op heden is dit echter niet geïmplementeerd, een kwalijke zaak. De landbouw is druk doende de emissie te beperken middels allerlei acties, echter dan moet het P na-ijl effect wel buiten de metingen worden gehouden om een 'zuivere' bijdrage vanuit de nitraatprogramma's door de landbouw te kunnen monitoren.

De NAV pleit voor een actualisatie voor de oppervlaktewater normeringen op basis van kunstmatig water met correctie voor achtergrond bronconcentraties, dus ook de P na-ijl effecten vanuit het verleden. Hiermee kan een juiste invulling worden gegeven aan de KRW doelstellingen t.a.v. eutrofiering en prioritaire stoffen in het water.

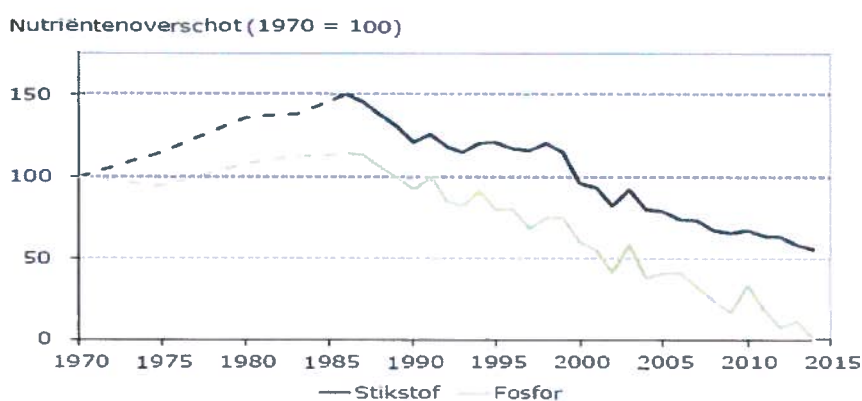
4.2 Gebruiksnormen N en P

De gebruiksnormen voor N en P zijn het de laatste decennium aanzienlijk aangescherpt. In Tabel 2 is de klasse-indeling voor het 4^e en 5^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn weergegeven. De klasse-indeling is gebaseerd op Pw.

Tabel 2. Gebruiksnormen P vanaf 2010 tot heden.

Pw	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<36	85	85	85	85	80	75	75	75				
36-55	80	75	70	65	65	60	60	60				
>55	75	70	65	55	55	50	50	50				

Het fosfaatoverschot blijkt te zijn gedaald en er is zelfs sprake van een tekort (Fig. 8), een zorgelijke ontwikkeling voor de akkerbouw.

Trend in het relatieve stikstof- en fosfaatoverschot in de Nederlandse landbouw in de periode 1970-2014, waarbij de waarde voor 1970 is vastgesteld op 100. Jaarlijkse waarnemingen vanaf 1986

Fig. 8. Nutriënten overschot [2].

De afname van beschikbare fosfaat leidt er toe dat de plant onvoldoende P meer krijgt tijdens de groei met als resultaat een geringere opbrengst. Met de Europese Commissie is afgesproken dat vanaf 2015 evenwichtsbemesting wordt ingevoerd op basis van de klasse 'neutraal'. De fosfaatgebruiksnorm is dan gelijk aan de afvoer met landbouwproducten, mogelijk verruimd met een surplus van 5 kg fosfaat per ha. Echter er is meer fosfaat nodig dan de afvoer, om de voorraad gewas-beschikbaar fosfaat in de bodem op een voor de landbouwkundige productie adequaat niveau te handhaven. Er is nog veel onbekend van het P gedrag in de bodem en daarom is er door EZ aan WUR gevraagd dit te onderzoeken. De WUR heeft het volgende beschreven [10]:

Een deel van het toegediende fosfaat dat na de oogst resteert komt namelijk niet tot uitdrukking in een verhoging van de fosfaattoestand met methoden van grondonderzoek die bemestingsadvisering dienen (Pw-getal, P-Al-getal en P-CaCl₂). Een deel fractie wordt opgeslagen in bodemfracties waarvan het gedrag op de lange termijn niet bekend is. De processen die betrokken zijn bij de verdeling van fosfaat over bodemfracties zijn bekend maar onbekend is met welke snelheid fosfaat verdeeld wordt, welke hoeveelheden nodig zijn om de fosfaattoestand te handhaven en welke nalevering te verwachten is. Niet bekend is hoe verlaging van de aanvoer van fosfaat deze snelheid en verdeling over bodemfractie verandert. Evenmin is bekend of een verlaging van het gebruik in meststoffosfaat leidt tot een vermindering van fosfaatuitspoeling. Daardoor ontbreekt informatie over de effecten van evenwichtsbemesting op de lange termijn en daarmee zicht of effecten van fosfaatgebruiksnormen op de lange termijn. Ontbrekende informatie over effecten van evenwichtsbemesting op de lange termijn op opbrengst en kwaliteit, wijzigingen in fosfaatbodemfracties en fosfaatuitspoeling vraagt veeljarige onderzoek.

EZ/WUR hebben dus geconcludeerd dat er nog veel onbekend is hoe P zich in de bodem gedraagt. Tevens is er nog heel veel onduidelijk omtrent de impact van de P-evenwichtsbemesting. De literatuur bestuderend komt men al gauw tot de conclusie dat de laatste 5-6 jaar weinig nieuwe resultaten omtrent gebruiksnormen, veldproeven, gewasafvoer etc. bekend zijn geworden. Resultaten van eerdere (2000-2010) proeven zijn her-geanalyseerd. Het ontbreekt aan nieuwe inzichten omtrent wat fosfaat nu precies in de bodem doet, de directe invloed op de beschikbaarheid van fosfaat vanuit de bodem voor de plant. Met name de pH, bodemtextuur, het Fe en Al gehalte van de bodem, het organische stofgehalte en het weer zijn ook invloedrijke parameters op het beschikbaar komen van fosfaat.

Wat wel bekend is dat het Pw getal per jaar daalt met 1 punt bij het toepassen van een bemesting met 70 kg P₂O₅ per ha (Fig. 9) in het geval van een Pw lager dan 80 [11]. Hierbij is telkens een gewasrotatie toegepast met aardappelen, tarwe, suikerbieten en vollegrondsgroenteteelt. Een intensiever bouwplan zou nog meer P onttrekken en de Pw nog meer laten dalen.

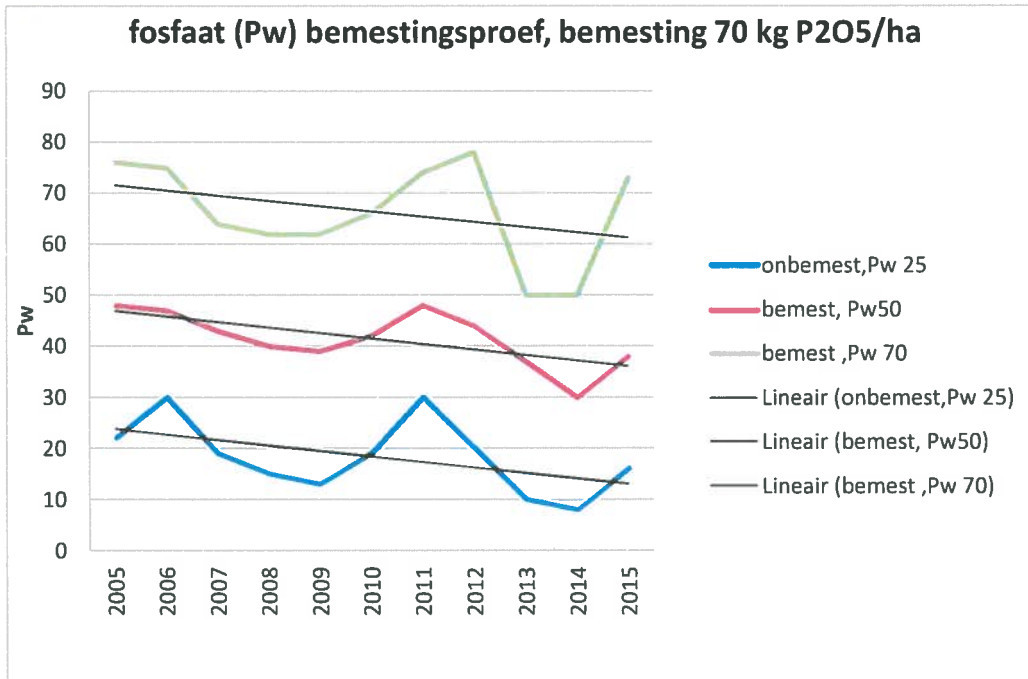

Fig 9. Fosfaat toestand bodem (Pw) per jaar na toepassen vaste jaarlijkse P bemesting en vast bouwplan [11].

Ook is bekend dat de direct beschikbare P is afgenomen in diverse regio's gedurende de afgelopen decennia (Fig. 10a). In 53% van de bemonsterde akkers is de P toestand gedaald (periode 2006-2014), een alarmerend resultaat (Fig. 10b).

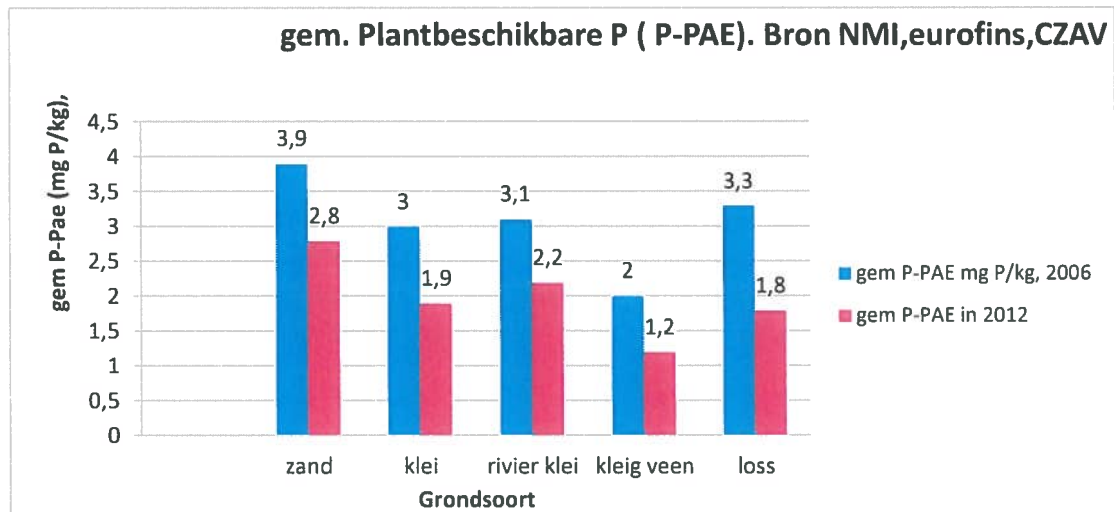

Fig 10a. Gemiddelde plantbeschikbare P in 2006 en 2012 per grondsoort [13].

De gemiddelde plant-beschikbare P blijkt in alle grondsoorttypes duidelijk af te nemen in 6 jaar tijd. De vraag rijst dan ook of een aanvullende evenwichtsbemesting, P voorradig in de bodem, of een combinatie van beide, er voor kan zorgdragen dat de plant tijdig voldoende P ter beschikking krijgt. Deze vraagstelling is ook door EZ aangegeven in het WUR onderzoeksvorstel.

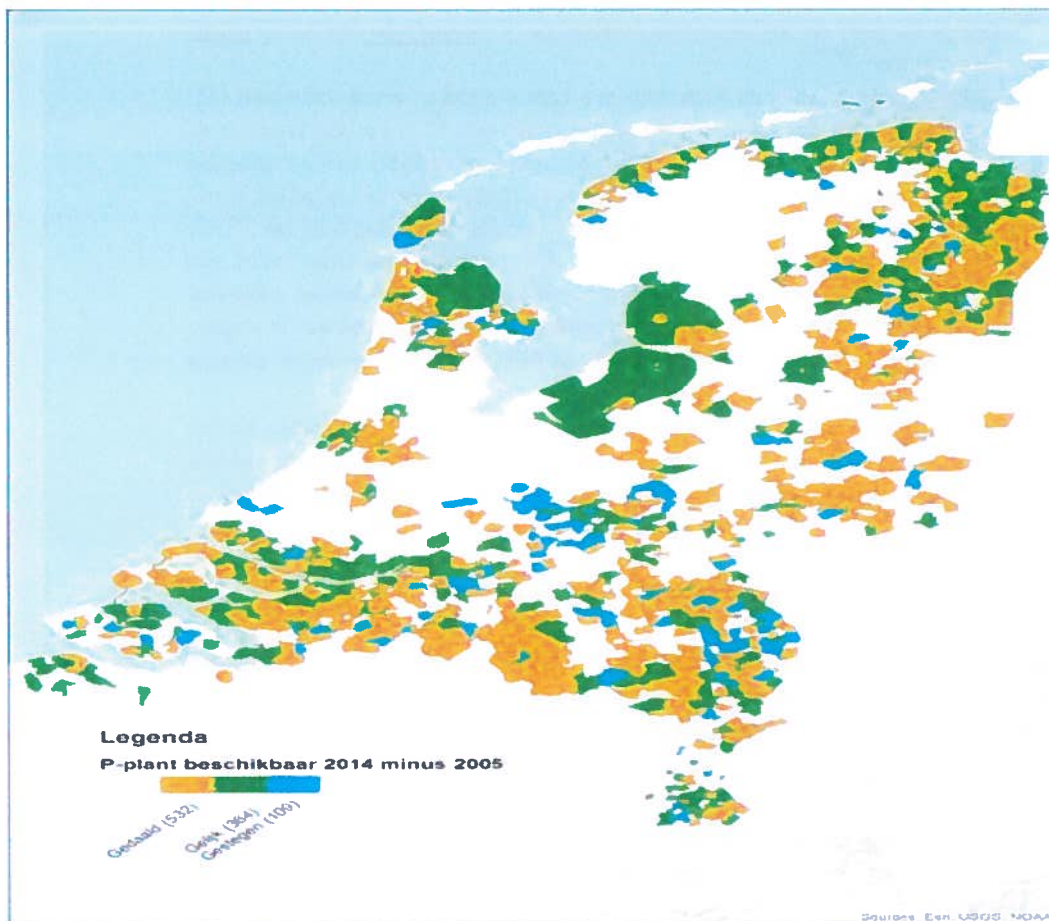

Fig 10b. P-plantbeschikbaar 2014 minus 2005 [14].

Gedurende de looptijd van het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn kunnen dan alle nog niet duidelijke zaken, opgesomd in pag. 13, t.a.v. het gedrag van P in de bodem en de evenwichtsbemesting etc. worden onderzocht en kan er mogelijk in het 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn actualisatie van de P-kentallen en P-gebruiksnormen worden ingevoerd.

In de brief van staatssecretaris Van Dam is sprake van actualisatie van de P-kengetallen. Wettelijk is voor de akkerbouw nog altijd P_w het kengetal waarmee de P-toestand van de akkerbouwbodem wordt gekarakteriseerd. In het verleden zijn ook studies [12] verricht naar andere kentallen:

- **P-PAE (mg P/100g grond)**: wordt in Nederland gebruikt door het BLGG, met CaCl_2 als extractiemiddel. P-PAE wordt bepaald als indicator voor het plantbeschikbare deel van het bodemfosfaat, hoewel dit bij een minder goede structuur en beworteling niet allemaal beschikbaar is ^(282,287).
- **Pw (mg P_2O_5 /L gedroogde gemalen grond)**: klassieke methode via extractie in water (bodem/water 1/50), bepaald als indicatie voor het plantbeschikbare deel van het bodemfosfaat ⁽⁴²⁶⁾. Ook de Pw geeft niet alle beschikbare fosfaat aan. De **streefzone** van Pw ligt **tussen 21-30 mg P_2O_5 per l grond** ^(331,332).
- **P-Al (mg P_2O_5 /100g grond)**: wordt uit luchtgedroogde bodem met een ammoniumlactaat (AL) oplossing in het labo bepaald. Met deze methode wordt globaal zo'n 30 % van alle fosfaat in de bodem gemeten. In Vlaanderen dient deze methode voor stalen in het kader van derogatie (zie Kader 9) gebruikt te worden. Voor een evaluatie op perceelsniveau, wordt ze vergeleken met 7 beoordelingsklassen van de BDB bepaald voor akkerland voor de bodemlaag 0-23 cm ⁽⁵³⁾. De **streefzone** van P-Al ligt **tussen 12 en 18 mg P_2O_5 per 100 g grond**. In Nederland wordt een formule gebruikt waarmee uit P-Al en P-PAE redelijk nauwkeurig de Pw kan worden berekend. Deze berekende Pw wordt dan eveneens gebruikt om veruiming van de fosfaatgift aan te vragen.
- **P-ox (mg P_2O_5 /100g grond)**: fosfaten gebonden aan Al- en Fe-(hydr)oxiden worden met extractie in ammoniumoxalaat-oxaalzuur bepaald ⁽²²⁷⁾.
- **P-Olsen (mg P/kg grond)**: vooral de fosfaten gebonden aan Al- en Fe-(hydr)oxiden worden geëxtraheerd. Deze methode meet meer fosfaat dan bv. P-Al, en ongeveer de helft van alle fosfaat. Omdat de extractievloeistof een pH van 8,5 heeft, wordt deze methode weinig gebruikt in

Nederland met zijn vaak kalkrijke gronden. Toch is het een internationaal veel gebruikte methode ⁽²⁸²⁾.

- **P-organisch (mg P_2O_5 /kg grond)**: Het meten van de organische fosforfractie gebeurt via een indirecte methode. Men bepaalt de totale P-concentratie en de anorganische P-fractie (Ca-, Fe- en Al-fosfaat); het verschil tussen beide geeft dan de organische fractie weer. Twee types van methoden zijn gekend die op deze manier de organische fractie weergeven: een extractiemethode en een verbrandingsmethode ^(282,384).
- **P-totaal (mg P_2O_5 /100g grond)**: Alle fosfaat, met uitzondering van die in onverweerde gesteenten, wordt gemeten door het extraheren van de grond met een mengsel van sterke zuren bij hoge temperatuur ⁽²⁸²⁾.

Men kan dus op diverse methoden de P-toestand van de bodem karakteriseren. In 2004 is door het toenmalige BLGG de methode van P- CaCl_2 en P-Al geïntroduceerd. Uit deze kentallen kan men de Pw berekenen. Volgens de wetenschap zou een gecombineerde indicator in theorie een betere weergave geven voor de fosfaattoestand van de bodem. Echter er zijn een aantal belangrijke zaken onbekend betreffende emissies naar de bodem en het water [12] :

De fosfaattoestand (bepaald via P-CaCl₂ en/of P-AL-getal) is een maat voor de verwachte reactie van het gewas op fosfaatbemesting. Het verband tussen P-CaCl₂ en/of P-AL-getal en de grootte van de fosfaatverliezen naar ondergrond, grondwater en oppervlaktewater is niet bekend, want niet onderzocht. Te verwachten is dat de verbanden sterk zullen verschillen tussen grondsoorten en hydrologische situaties. In het algemeen geldt hoe hoger de fosfaattoestand, hoe hoger het risico van fosfaatverliezen door uitspoeling en afspoeling, maar dit verband is niet empirisch onderbouwd voor het P-CaCl₂ en het P-AL-getal.

Het overgaan naar andere parameters voor de P-toestand voor de bodem geeft veel onduidelijkheid t.a.v. klasse-indeling, klassegrenzen, bemestingsadviezen, bekendheid bij de akkerbouw en emissiegedrag. Er dient tevens geen monopolistische situatie te ontstaan voor een meetlaboratorium die de alternatieve P-karakteristieke kentallen (P-CaCl₂ en P-Al) heeft ontwikkeld.

De NAV pleit er dan ook voor om vanwege de landbouwkundige aspecten de bovengrens van de klasse 'laag' van Pw<35 te verhogen naar Pw< 45 en dit zo op te nemen in de 6^e nitraatrichtlijn. Omtrent de effecten van P-evenwichtsbemesting en P-nalevering vanuit de bodem is nog onvoldoende bekend en dit dient dan ook z.s.m. onderzocht te worden. Daarnaast dient vanwege de landbouwkundige aspecten Pw gehandhaafd te blijven als P-kengetal in het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn. Monopoliepositie voor P-karakterisering in de bodem door één laboratorium is niet wenselijk.

Bemestingsadviezen op basis van andere fosfaat kengetallen (P-CaCl₂, P-Al etc.) zijn onvoldoende bekend bij de sector en verdienen dan ook nader onderzoek en onderbouwing. Gedurende de looptijd van het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn kunnen dan alle nog niet duidelijke zaken, opgesomd in pag. 13, t.a.v. het gedrag van P in de bodem en de evenwichtsbemesting etc. worden onderzocht en kan er mogelijk in het 7^e nitraat programma actualisatie van de P kentallen worden ingevoerd.

Hoge opbrengsten onttrekken meer mineralen aan de bodem. Om een hogere onttrekking te compenseren zou er per gewastype extra bemest moeten worden. Daarom is er de afgelopen jaren veel overleg gevoerd met EZ omtrent het invoeren van equivalente maatregelen. Eindelijk zijn deze maatregelen nu goedgekeurd door de Eu- commissie en zullen deze z.s.m. worden ingevoerd. In het kader van de 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn dienen deze equivalente maatregelen voortgezet te worden opdat hogere onttrekkingen (bovengemiddeld door bovengemiddelde opbrengsten) worden gecompenseerd opdat er geen jaarlijkse nutriënten verarming optreedt in de bodem.

NAV pleit voor voortzetting van de equivalente maatregelen in het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn.

5. Goede landbouwpraktijk

Zoals in het bovenstaande is gesteld is de landbouw bereid zaken op te lossen die men zelf veroorzaakt. Echter gezien de complexiteit van de problematiek en de niet eenduidige metingen, normeringen, bronbijdragen en modeleringen is het wenselijk dat hier z.s.m. een actualisatie wordt ingevoerd. De NAV kan zich niet aan de indruk onttrekken dat veel problematiek van de N- en P-emissie deels onterecht aan de landbouw wordt toegeschreven, een slechte zaak.

Voor een goede landbouwpraktijk dient tevens de regelgeving voor het onderwerken van vaste mest door de akkerbouw aangepast te worden. Bij de veehouderij is dit niet verplicht, de NAV stelt dat hier sprake is van het meten met twee maten.

Aangezien organische stof een goed bindmiddel is voor nutriënten en CO₂ dient het toedienen ervan dan ook bevorderd te worden, waarbij voor de bodemverbeteraars welke veel organische stof bevatten, een fosfaatvrije voet van toepassing moet zijn. In de praktijk is betacal (restproduct suikerbieten) ook z'n bodemverbeteraar, maar hiervoor dient nu wel de P hoeveelheid per kg betacal meegerekend te worden in de gebruiksnorm. Een vreemde zaak als we spreken over kringlopen. Middels gewasafvoer (suikerbieten) wordt dit aan de fabriek geleverd en daarna retour aan de teler (een ideale kringloop gedachte), echter dan moet dit wel met fosfaatvrije voet plaatsvinden.

Om een invulling te geven aan een goede landbouwpraktijk pleit de NAV dan ook voor het zelf meten van de waterkwaliteit en de bodemkwaliteit (P- en N-toestand). In de handel zijn diverse apparaten beschikbaar waarmee middels apps en mobiele telefonie binnen enkele uren de resultaten zijn weergegeven van de uitgevoerde metingen (Fig. 12). Dit maakt de landbouw bewuster van de problematiek (en ook meer perceel-gericht) en is met acceptabele investeringskosten uit te voeren.

Fig. 12. Grondmonstername en -analyse apparatuur voor de landbouw ter bepaling van o.a. de nutriëntenconcentraties.

Conclusies

Probleem bij de complexe materie van waterkwaliteit en mestbeleid is dat er nog steeds erg veel onduidelijkheden zijn op het gebied van metingen, bronnen, normen en modellen. Allereerst dient telkens de 'ist' (huidige) situatie te zijn vastgelegd, welke bronnen er zijn, en hoe de afzonderlijk bronbijdragen middels metingen kunnen worden bepaald. Echter in de praktijk is sprake van bronvervuiling betreffende de landbouw. Men is nog steeds niet in staat eenduidig alle afzonderlijke bronnen te identificeren, te normeren en middels bronmetingen de bronbijdragen te bepalen. Hierdoor ontstaat telkens een vertekend beeld dat de landbouw nog steeds hoofdveroorzaker is van de N- en P emissie problematiek. De 'soll' (gewenste) situatie kan men definiëren middels normen, met modellen kan men de impact van de toegepaste normen modelleren en voorspellen. Met metingen daarna zijn de resultaten te verifiëren. Middels deze werkwijze komt men tot een goede 'plan-do-check-act' methodiek. Echter dit kan alleen optimaal in de praktijk werken als alles ook eenduidig is geactualiseerd. Kortom, er is nog veel werk te verrichten om te komen tot een optimale waterkwaliteit.

De NAV wil graag bijdragen aan een goede landbouwpraktijk maar dan dienen wel een aantal zaken geactualiseerd te zijn opdat de landbouw kan bijdragen aan die zaken waarvan men ook probleem veroorzaker is. In probleemregio's met grondwaterkwaliteit problemen kunnen middels vanggewassen, precisiebemesting en aangepaste kant(mest)strooiers de emissies worden beperkt. NAV is geen voorstander van het ingrijpen in gewasrotaties of bouwplannen daar dat de akkerbouwer gigantisch belemmert in zijn bedrijfsvoering. Daarnaast is een duidelijke bronaanduiding voor het oppervlaktewater van wezenlijk belang. Voor vervuilende bronnen buiten de landbouw dienen ook z.s.m. verbeterprogramma's te worden gestart.

Het is vreemd te moeten constateren dat er weinig bekend is over het gedrag van P in de bodem en het toepassen van P evenwichtsbemesting. Wel is duidelijk dat de hoeveelheid P afneemt in de bodem en dat daardoor tekorten ontstaan die een goede gewasgroei belemmeren. Daarom dient er een klasse 'laag' actualisatie (van $P_w < 35$ naar $P_w < 45$) plaats te vinden in het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn om goede gewasopbrengsten te kunnen blijven behalen, nu en in de toekomst. Tevens dient middels een fosfaatvrijevoet van bodemverbeteraars het organische stofgehalte van de bodem verhoogd te worden om CO₂ en nutriënten te binden en dus de emissie te beperken. De akkerbouw is sinds jaren vertrouwd met de P-parameter P_w , dit dient ook zo te blijven vanwege bekende klasse-indeling, klassegrenzen, bekende bemestingsadviezen. Om te komen tot een breder meetnetwerk is de NAV voorstander van het zelf meten van N- en P-concentraties in de bodem en het water. Hierdoor kan tevens de bewustwording extra worden getriggerd voor de akkerbouwers. Huidige nieuwe beschikbare meettechnieken bieden hiertoe de mogelijkheid tegen acceptabele kosten.

Om een goede landbouwpraktijk te kunnen uitoefenen moet men niet meten met twee maten. De onderwerkplicht van vaste mest door de akkerbouw dient dan ook gelijk getrokken te worden met die in de rundveehouderij, dus geen onderwerkplicht voor de akkerbouw.

Referenties

1. Analyse van het instrumentarium mest- en ammoniakbeleid, CDM advies, 28 oktober 2016
2. Landbouw praktijk en waterkwaliteit in Nederland, toestand 2012-2014 en trend 1992-2014, RIVM rapport 2016-0076, B. Fraters *et al.*
3. Derogatie vanaf 2018, presentatie Niscoo, 24 januari 2017, Geesje Rotgers, V-focus
4. Kamerbrief Van Dam, 6^e actieprogramma nitraatrichtlijn 2018-2012, DGAN-PAV/16176803, 20 december 2016
5. Meetnetwerk Nutriënten Landbouw Specifiek Oppervlakte Water, 1220098-007 -0001, J. Klein en J. Rozemeier, 2013, Deltares
6. Nalevering vanuit waterbodems in de KRW verkenner, D. Bakker, Deltares 2012, 1204085-001
7. Gevolgen van de mestnormen volgens het 5^e actieprogramma van nitraat en N- en P-belasting van het oppervlaktewater, Alterra rapport 2647, Groenendijk *et al.*, mei 2015,
8. Ammoniak in Nederland, enkele kritische wetenschappelijke kanttekeningen, Hanekamp *et al.*, ISBN 978-907-78269,00-7, 2016
9. WPK factsheet 2015, waterkwaliteitsportaal, <https://www.waterkwaliteitsportaal.nl/beheer/>
10. WUR, projectomschrijving langjarige fosfaatproeven, opdrachtgever EZ, project code BO 20-004-006
11. WUR, Veeljarige effecten van fosfaat bemesting, P. Ehlert *et al.*, 2 februari 2017
12. Klasse indeling voor de fosfaat toestand van de bodem, ten behoeve van de afleiding van fosfaat gebruiksnormen, Alterra rapport 2743, augustus 2016
13. Soil for life, NMI rapport, 1526.N.13, maart 2014, M. de Haas *et al.*
14. Agrofins expert artikel, 8 juni 2015, Meer onttrekking dan aanvoer: fosfaat toestand daalt.

Nederlandse Akkerbouw Vakbond
De heer T. de Jong
Pastoor van Kessellaan 1
4761 BH ZEVENBERGEN

Kenmerk: 201700289

Den Haag, 5 april 2017

Geachte heer De Jong,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'E. Schippers', written over the printed name.

Drs. E. Schippers

201700290

Postadres
Postbus 2181
5600 CD Eindhoven

Bezoekadres
Emmasingel 11
Eindhoven

Malietoren kamer 8.25
Bezuidenhoutseweg 12
Den Haag

T 040 751 24 24
F 040 751 24 99
E info@brainport.nl

KvK 171.84.308

www.brainport.nl

Mevrouw drs. E.I. Schippers
Kabinetsinformatuur
p/a Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum
5-04-2017

Ons kenmerk
BPD-17-1788

Uw kenmerk
-

Bijlage(n)
1

Telefoonnummer
06-23240039

E-mail
e.vanleest@brainportdevelopment.nl

Onderwerp
input voor de Brainport Nationale Actieagenda

Geachte Mevrouw Schippers,

Wij wensen u veel succes met uw uitdagende opdracht de mogelijkheden te onderzoeken voor een kabinet dat Nederland verder brengt.

Brainport Eindhoven heeft zich de afgelopen vijftien jaar ontwikkeld tot een krachtige economische motor van Nederland, waar toptalent, technologie en innovatie centraal staan. We worden nationaal en internationaal geroemd om de unieke en hechte manier van samenwerken tussen overheden, bedrijven en onderwijs- en kennisinstellingen. Maar wat net zo belangrijk is, we bedenken en maken oplossingen voor grote maatschappelijke uitdagingen zoals energieconversie, gezond ouder worden en slimme mobiliteit.

Samen maken wij de toekomst van Nederland. Het zal u bekend zijn dat het momenteel demissionaire kabinet eind vorig jaar heeft aangekondigd in samenwerking tussen het Rijk en Brainport Eindhoven een agenda uit te werken. Deze geeft aan wat nodig is om de spilfunctie van Brainport voor de kennisintensieve maakindustrie in heel Nederland te borgen. Dit is in lijn met de erkenning van onze regio als één van de drie economische kerngebieden van Nederland en Mainport van nationale betekenis.

Afgelopen maanden is hieraan door vele partijen vanuit Brainport Eindhoven samen met de provincie Noord-Brabant hard gewerkt, in goede afstemming met onze nationale partners. Het resultaat is een ambitieuze agenda die het verdienvermogen van Nederland versterkt en een bijdrage levert aan de oplossingen voor de grote maatschappelijke uitdagingen. Kennis en talent zijn daarvoor de brandstof en het spreekt voor zich dat er forse impulsen in het kennis-, investerings- en vestigingsklimaat nodig zijn.

Dit is onze input voor de verdere uitwerking van de Brainport Nationale Actieagenda met het nieuwe kabinet. Samen maken we de toekomst van Nederland.

Met vriendelijke groet,

J.A. Jorritsma
Voorzitter Stichting Brainport en Burgemeester van Eindhoven

Bijlage: Samen maken we de toekomst, Ons aanbod voor de gezamenlijk Brainport Nationale Actieagenda

Samen maken we de toekomst van Nederland

Brainport Nationale Actieagenda
Ons aanbod voor de gezamenlijke actieagenda Rijk-regio

Quote voor in het nieuwe regeerakkoord: "Vanwege het cruciale belang van de kennisintensieve maakindustrie bij het aanpakken van de grote maatschappelijke uitdagingen waarvoor ons land staat en om te zorgen dat ons land internationaal concurrerend en innovatief blijft, werken het kabinet en Brainport Eindhoven samen de Brainport Nationale Actieagenda uit. Het kabinet gaat fors investeren in Brainport Eindhoven. Binnen een half jaar ligt er een concrete, offensieve aanpak met budget voor de versterking van het verdienvormogen en de internationale concurrentiepositie van Brainport als één van de drie economische kerngebieden van Nederland. Vooruitlopend daarop maakt het kabinet jaarlijks 30 miljoen euro vrij voor versterking van het regionale voorzieningenniveau."

Brainport Eindhoven kent de sterkste concentratie van kennisintensieve maakindustrie in Nederland. De regio heeft zich de afgelopen vijftien jaar ontwikkeld tot een krachtige economische motor van Nederland, waarin kennis en talent de brandstof vormen voor technologische innovatie en nieuwe business. Volgens velen is Nederland dankzij de inspanningen van Brainport sterker uit de economische crisis gekomen. De regio zorgt voor veel werkgelegenheid en levert baanbrekende oplossingen voor grote uitdagingen waar de wereld voor staat: energietransitie, een gezonde samenleving en duurzame mobiliteit. Brainport is met haar sterke positie in sleuteltechnologieën dan ook van doorslaggevend belang om de Nederlandse economie naar een 'next level' te brengen. Dat kan Brainport niet alleen. Om de steeds heviger concurrentie om kennis en talent met grootstedelijke technologieregio's - zoals Stockholm, München, Singapore en San Francisco - aan te kunnen gaan, hebben we een flinke impuls nodig. Hierbij ons aanbod voor de gezamenlijke Brainport Nationale Actieagenda van Rijk en regio. Alleen door samen op te trekken kan Brainport ervoor zorgen dat Nederland één van de meest concurrerende landen van de wereld blijft!

Samen maken we de toekomst van Nederland.

► WAT WE BIJDAGEN

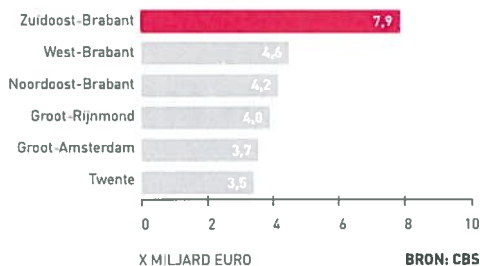
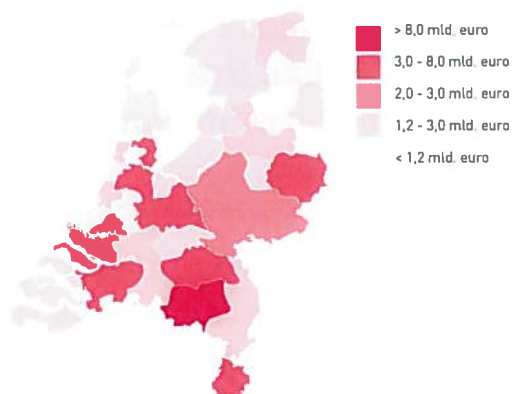
Kennis en talent vormen belangrijke pijlers onder de Nederlandse economie. De hightech maakindustrie en de kennisintensieve producten die daaruit voortkomen, zijn de basis van het nationale verdienmodel. Vanuit een sterk industrieel verleden is een groot deel van de kennisintensieve maakindustrie van Nederland in Brainport Eindhoven gevestigd. De regio heeft daardoor een spilfunctie voor de industrie in ons land. Meer dan een kwart van de Nederlanders heeft hierdoor werk. Door in een open samenwerking nieuwe producten te onderzoeken, te ontwikkelen, te ontwerpen, te fabriceren en te verkopen hebben we een uitzonderlijk groot 'zelscheppend vermogen'. We zorgen daarmee niet alleen voor veel economische groei en werkgelegenheid, maar we leveren ook een belangrijke bijdrage aan het oplossen van de maatschappelijke uitdagingen waar Nederland – en de wereld – voor staan.

Brainport is een motor voor economische groei en banen

Wie aan Brainport denkt, denkt aan innovatie. Maar liefst 19% van de Nederlandse innovatie-uitgaven wordt gedaan in Brainport, jaarlijks meer dan 2,5 miljard euro. Van de Nederlandse patenten komt zelfs 42% uit Brainport. TNO geeft aan dat 1 miljoen euro aan private R&D op termijn leidt tot een extra bijdrage van 2,3 miljoen euro aan de Nederlandse economie. Ruim een kwart van de beroepsbevolking in Nederland, zo'n

twee miljoen mensen, heeft direct of indirect werk dankzij de industrie. De toeleverketen van Brainport strekt zich uit over heel Nederland. Bovendien is de 'spin-off' groot: elke baan in de Nederlandse industrie zorgt voor 1,2 extra banen in de dienstensector en elke onderzoeker levert een veelvoud aan banen in de keten op. Brainport is daarmee een banenmotor.

BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE VAN DE INDUSTRIE, 2014

Brainport levert oplossingen voor maatschappelijke vragen van de toekomst!

De wereldbevolking groeit naar 9 miljard mensen in 2050. Dit stelt ons nu al voor grote maatschappelijke uitdagingen. Als voorloper in hightech en met onze bijzondere manier van samenwerken, leggen we de basis voor de toekomst van onze samenleving. Die is mooi, als het aan ons ligt. Wij geloven dat onze internationaal toonaangevende kennis in sleuteltechnologieën van doorslaggevend belang is bij het oplossen van maatschappelijke uitdagingen.

Wij bieden antwoorden op de mondiale vragen rondom energietransitie, slimme mobiliteit, innovatieve vormen van gezondheidszorg, duurzame voedselproductie en veiligheid in de openbare ruimte. De uitzonderlijke kennis die bijvoorbeeld op het vlak van fotonica beschikbaar is, gaat zorgen voor een flinke reductie van ons wereldwijde energieverbruik. Met innovatie uit Nederland brengen we de wereld verder.

'The world needs Moore? We deliver!'

Volgens de **Wet van Moore** verdubbelt de rekenkracht van computerchips iedere twee jaar. ASML en haar toeleverende industrie maken deze technologische vooruitgang mogelijk. We werken aan veel meer wereldprimeurs die een enorme impact kunnen hebben. We kunnen zonnecellen inmiddels op dunne folies printen zodat ze in wanden en daken kunnen worden geïntegreerd. We gaan een doorbraak realiseren door energie op een industriële manier om te zetten en op te slaan. Het openbaar vervoer in stad en regio is binnenkort volledig elektrisch en als volgende stap

brengen we autonoom rijdende deelauto's op de weg. Als geboortegrond van autonavigatie heeft Brainport alles in huis om de toekomstkansen op het gebied van slimme mobiliteit te verzilveren. Met de regio als proeftuin voor autonoom en verbonden rijden en Mobility as a Service, leveren wij een belangrijke bijdrage aan de ambities van Nederland als mondiaal 'testbed'. Met eHealth laten we om te beginnen 100.000 inwoners in Brabant een gezonder en actiever leven leiden in onze samenleving. Ook werken we aan een internationale vitaliteitsindex. Door technologische ontwikkelkracht en ons vermogen tot systeemintegratie in te zetten, leveren wij bijdragen aan proefomgevingen waarmee Nederland mondiaal vooroploopt in hightech voedselproductie. Deze uitdagingen pakken we graag op in partnerschap met de rijksoverheid.

Nederland kan optimaal profiteren van onze innovatiekracht

Het Rijk speelt in de ontwikkeling van deze baanbrekende technologische oplossingen een cruciale rol. Hiervoor is nieuwe beleidsruimte nodig, budget voor vernieuwing en een nationale programmering met een voorkeurspositie voor koplopers. Ministeries kunnen helpen door publiek-private samenwerkingsverbanden te organiseren om gezamenlijk sneller te komen tot oplossingen. Zo kan Nederland optimaal profiteren van onze innovatiekracht.

De urgentie om te investeren is groot

De toekomst van economische en maatschappelijke waarde van Brainport voor Nederland is niet vanzelfsprekend. Andere landen zijn continu in beweging en investeren fors in hun

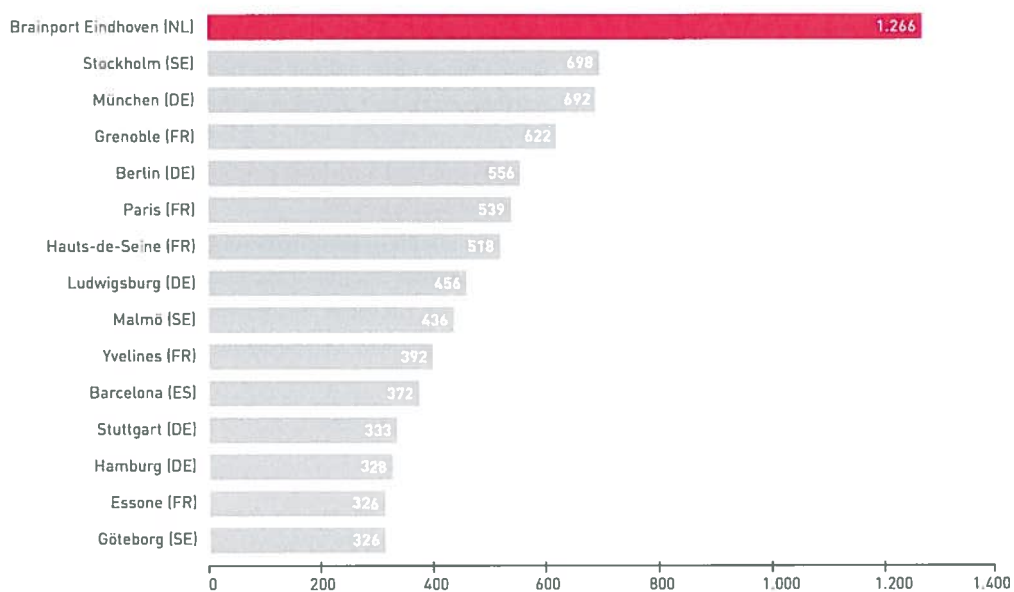
kennispositie en ecosystemen voor innovatieve maakindustrie. De wereldwijde strijd om kennis, talent en daarmee kapitaal verhevigt. Digitalisering maakt dat alles sneller gaat. Niets doen is de slechtst denkbare keuze.

Vanuit onze kracht reiken wij Nederland de hand

Wij kunnen en willen de Nederlandse economie naar een 'next level' stuwen. Rijk en Brainport kunnen samen zorgen dat

Nederland een internationaal toonaangevende positie verwerft. Brainport Eindhoven en de provincie Noord-Brabant slaan de handen ineen en zien uit naar de samenwerking met het nieuwe kabinet om economische groei, banen en maatschappelijke innovaties te kunnen blijven leveren. Daarvoor hebben wij meer talent nodig, meer investeringen in kennis, versterking van onze bedrijfsbasis en van ons woon- en leefklimaat.

TOP EUROPESE REGIO'S IN AANTAL GEREgistREERDE PATENTEN, 2015

BRON: EPO

► WAT ER NODIG IS

TALENT

Als technologie de oplossingen voor de toekomst van Nederland biedt, is talent onze brandstof. In Brainport zijn we ons hiervan goed bewust. We zijn verwickeld in een mondiale 'battle for talent'. Om aan de vraag van de kennisintensieve industrie te kunnen voldoen is fors meer talent nodig, zowel 'knappe koppen als gouden handjes'. Dat doen we door ons primair en voortgezet onderwijs sterk te vernieuwen. Door werknemers doorlopend bij te scholen, zodat zij blijvend inzetbaar zijn in een steeds veranderende arbeidsmarkt. Door de populatie van technologie- en ICT-studenten te laten verdubbelen op alle niveaus en door internationaal talent aan te trekken. We sluiten ons daarom ook aan bij het Nationaal Akkoord 'Werken, Leren, Groeien' en pleiten voor continuering van de 30% regeling voor internationale kenniswerkers. We staan als Brainport voor grote uitdagingen om onze economische motor met talent als brandstof draaiende te houden.

Gebruik Brainport als voorloper om het primair en voortgezet onderwijs in Nederland internationaal en toekomstgericht te maken

Primair en voortgezet onderwijs vormen de basis onder talentontwikkeling. De huidige tijd vraagt om continue vernieuwing van het onderwijs. Naast de groei van de internationale school, gaat het om internationalisering van het reguliere onderwijs. Kenniswerkers kunnen zo sneller in de gemeenschap integreren, terwijl we Nederlandse kinderen beter klaarstomen voor de internationale markt. Behalve internationalisering vraagt het bedrijfsleven ook steeds meer nieuwe vaardigheden: 'future skills', zoals programmeren en probleemoplossend denken. We hebben al veel stappen gezet om dit te verwerken in hele nieuwe vormen van leren, het 3-0 leren (ondernemend, onderzoekend, ontwerpnd). We willen dit gaan opschalen. Binnen vijf jaar hebben alle onderwijsinstellingen binnen Brainport daarom internationalisering en 'future skills' als speerpunt. Deze nieuwe invulling van de onderwijsprogramma's willen we samen met het Rijk vormgeven.

Zorg dat we het aantal technologie- en ICT- studenten in universitair en beroepsonderwijs kunnen verdubbelen

Omdat de bedrijven in Brainport met elkaar de hele keten bestaan, zijn op alle niveaus veel werknemers nodig. Om aan de toenemende vraag vanuit de kennisintensieve industrie te kunnen blijven voldoen, zullen we veel meer mensen moeten opleiden. We zetten in op een verdubbeling van het aantal

Samen maken we de toekomst van Nederland

technologie- en ICT-studenten in het MBO (inclusief om- en bijscholing), HBO en WO. Dit betekent voor alle drie een groeispromg naar 15.000 in 2025. Hiermee sluiten we ook aan bij de doelstellingen in het Techniekpact. Om de groeiambities van de technologische industrie in Brainport en haar toeleveranciers bij te kunnen benen, verwachten we vanaf 2025 nog eens 10.000 extra Bèta studenten (HBO/WO) nodig te hebben. We hebben meer capaciteit en financiering nodig om dat op te vangen.

Profileer Nederland internationaal veel sterker als hightechland om toptalenten te kunnen aantrekken

Nederlands talent is belangrijk, maar om mondiaal onze positie te kunnen vasthouden, is het essentieel om ook internationaal talent aan te trekken en te behouden. We kunnen de wereld nog beter laten zien waarom Brainport een unieke plek is om te werken aan doorbraaktechnologieën. Wij roepen het kabinet op om de internationale talentbranding van Nederland als hightechland veel krachtiger aan te pakken en daarbij Brainport prominent in beeld te brengen. Dit moet helpen om jaarlijks 1.000 talenten uit binnen- en buitenland extra aan te trekken voor de kennisintensieve industrie: 'Boost your talents in the Netherlands!'

KENNIS

Als er iets is dat Brainport kenmerkt, dan zijn het wel innovatie en technologieontwikkeling. Kennis is onze drijvende kracht. Er vindt veel onderzoek plaats, publiek-private onderzoeksinitiatieven zijn internationaal onderscheidend en veel innovatieve oplossingen worden als eerste toegepast in Nederland. Om blijvend internationaal toonaangevend te kunnen zijn is het heel hard nodig dat de Nederlandse overheid structureel minimaal 1 miljard euro extra gaat investeren in onderzoek en ontwikkeling. Daarnaast introduceren wij een nieuwe werkwijze om kennis sneller tot waarde te laten komen.

Maak Nederland wereldmarktleider in fotonische chips

Toenemende digitalisering biedt tal van kansen maar leidt tegelijkertijd tot een enorm energieverbruik. Voorspeld wordt dat in 2025 al onze beschikbare elektriciteit nodig is voor transport, opslag en gebruik van data. Daar moeten we iets aan doen. In Brainport werken we aan een ware doorbraaktechnologie: fotonische chips. Deze nieuwe generatie chips werken op licht in plaats van elektriciteit en zijn hiermee 1.000 keer sneller en 1.000 keer energiezuiniger dan de huidige chips. Er zijn talloze toepassingen mogelijk zoals in de zorg en mobiliteit. Met extra investeringen kunnen wij onze mondiale voorsprong uitbouwen tot een industrieel groeiclustertje van formaat. En daarvan gaat heel Nederland profiteren!

Zorg dat we een versnelde doorbraak in energieopslag realiseren

We gaan een doorbraak realiseren in het omzetten en opslaan van energie. Het natuurlijke proces waarin zonne-energie werd opgeslagen in steenkool, olie en gas, willen we versneld op een industriële manier reproduceren. Wat miljoenen jaren duurde kunnen we straks in enkele minuten. Daarmee wordt het mogelijk dat auto's, trucks, vliegtuigen en schepen de lucht niet meer vervuilen. In 2050 wil Europa 75% van het energieverbruik betrekken uit duurzame bronnen, om zo de energievoorziening veilig te stellen. Met het bundelen van onderzoekkracht en extra investeringen kunnen wij onze huidige kennisvoorsprong sneller verbinden met bedrijven. Hiermee creëren we een krachtig exportproduct, veel extra banen en een

Samen maken we de toekomst van Nederland

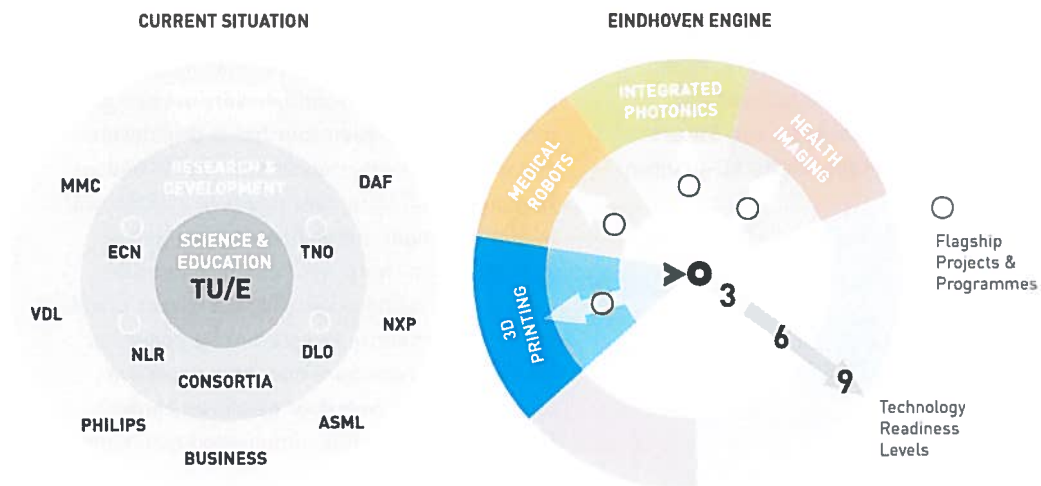

substantiële economische groei. Nederland kan een leidende rol nemen om de Europese ambitie te behalen.

Bouw met ons aan een nieuwe motor om kennis sneller naar de markt te brengen

Nieuwe industriële producten zijn de laatste decennia veel complexer geworden en vragen steeds vaker om een multidisciplinaire inzet. Ook zien we dat succes afhangt van een snellere ontwikkeling van idee naar prototype en product. De samenwerking tussen funda-

'EINDHOVEN ENGINE' OM KENNIS SNELLER NAAR DE MARKT TE BRENGEN

Bron: TU/e, Brainport Development

menteel onderzoek aan de universiteit en het onderzoek bij kennisinstututen en bij bedrijven loopt goed, maar wij denken dat het veel beter kan. Wij ontwikkelen een nieuwe manier van samenwerken om kennis veel sneller naar de markt te brengen. Daarvoor is een fysieke landingsplaats nodig. Een dynamische omgeving waar R&D-professionals, studenten en

ondernemers hun krachten bundelen en via kennisallianties samen doorbraken realiseren. Deze 'game changing' aanpak willen we samen met het Rijk bouwen. Hiervoor is een aanvangsinvestering nodig en de gezamenlijke bereidheid om organisatorische veranderingen in de kennisinfrastructuur door te voeren.

ONDERNEMERSCHAP

Om kennis tot waarde te laten komen is ondernemerschap nodig. Brainport biedt veel mogelijkheden voor startups, scale-ups en grote bedrijven. Fiscale regelingen voor onderzoek en ontwikkeling, zoals de WBSO, zijn daarbij essentieel en moeten worden voortgezet. Ons ecosysteem vraagt erom internationaal goed te worden gepositioneerd om buitenlandse investeerders aan te trekken. We maken ons daarnaast klaar voor een stortvloed aan digitale ontwikkelingen en technologieën die op ons af komt. Dat doen we door niet alleen de koplopers, maar juist een brede groep aan industriële maakbedrijven te verbinden aan Smart Industry ontwikkelingen, zoals 3D-printen en robotisering.

Breng de toeslag voor publiek-private innovatiesamenwerking naar 50/50

Innovatie, onderzoek en ontwikkeling zitten in het DNA van Brainport. De hier gevestigde technologiebedrijven investeren jaarlijks ruim 2,5 miljard euro in onderzoek en ontwikkeling. Dat gebeurt enerzijds bij de bedrijven zelf, maar vooral ook in samenwerking met kennisinstituten. Wij lopen daarin absoluut voorop in Nederland. De huidige innovatieregeling is daarbij behulpzaam maar zou een enorme versnelling teweeg kunnen brengen als de toeslag van publieke zijde van 25 naar 50 procent wordt verhoogd. Hiermee krijgen publiek-private kennisinitiatieven, die een grote meerwaarde bewijzen voor het bedrijfsleven, een veel betere uitgangssituatie. Zoals onderzoek in Holst Centre naar flexibele elektronica, in Solliance naar dunne film zonnecellen en 'embedded software' voor coöperatief rijden. Deze ontwikkeling is een stimulans voor private partijen om meer te investeren. De consortia vormen een vruchtbare bodem voor nieuwe ontwikkelingen, waardoor bedrijven eerder geneigd zijn risicovolle uitdagingen aan te gaan.

Kweek met groeikapitaal nieuwe industriële eindproducenten

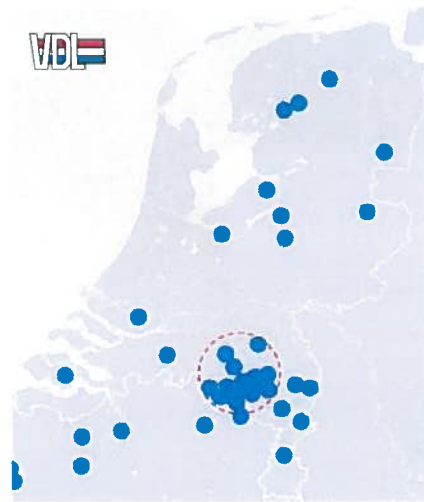
Elektronicagigant Philips heeft een ijzersterk fundament gelegd voor technologie in Nederland, waar een breed scala aan baanbrekende producten en toepassingen uit is voortgekomen. Lange tijd was het bedrijf een broedplaats van het omzetten van een enorme hoeveelheid kennis in kapitaal, dat tot een heel ecosysteem van industriële bedrijven heeft geleid. Nog steeds blinkt Brainport mondiaal uit in het ontwikkelen en toepasbaar

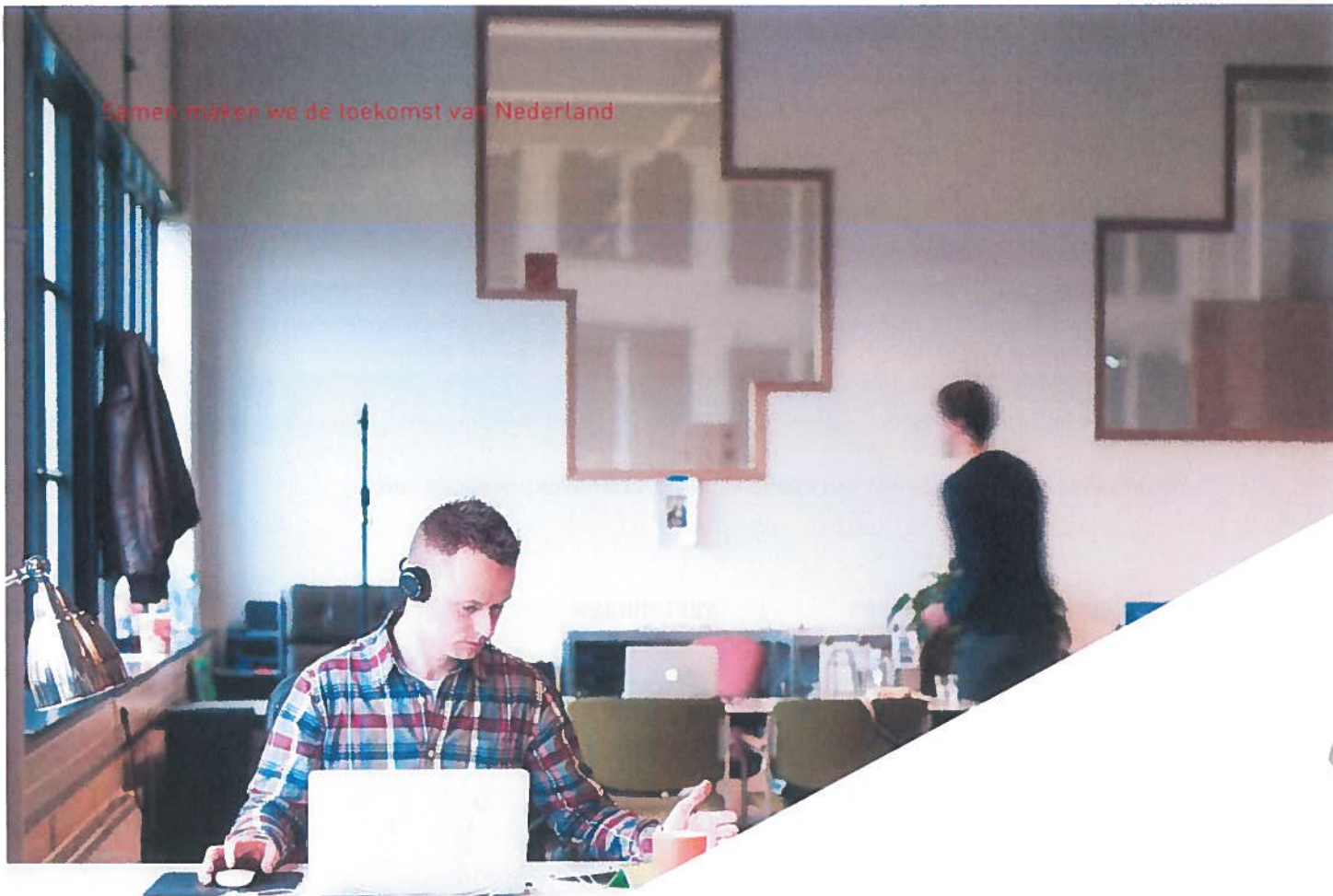
BRAINPORT IS HET ZWAARTEPUNT VAN KENNISBEDRIJVEN EN KETENS IN NEDERLAND

DIRECTE TOELEVERANCIERS

VESTIGINGEN

maken van verschillende industriële sleuteltechnologieën. Dat gebeurt nu niet meer onder de paraplu van één bedrijf, maar door nauwe samenwerking in het ecosysteem. Hierdoor ontbreekt het aan risicokapitaal om grootschalig en langjarig te kunnen investeren in nieuwe bedrijven met veel potentie. Om de functie van industriële en technologische kraamkamer ook de komende decennia te kunnen blijven vervullen, is in ieder geval op korte termijn minimaal 500 miljoen euro aan risicokapitaal nodig. Hiermee kunnen ook grotere tickets van 20 tot 30 miljoen euro worden gefinancierd en nieuwe bedrijven worden ondersteund in langer durende technologieontwikkeling. Dit brengt de risico's voor private investeerders omlaag.

Zorg dat jaarlijks 25 internationale hightechbedrijven worden benaderd

Zoals Nederland aantrekkelijk is voor toeristen, zo zou dat ook voor internationale bedrijven moeten gelden. We moeten tien keer vaker op de shortlist van buitenlandse hightech investeerders komen. Wij roepen het kabinet op om een gerichte, hoogwaardige internationale campagne te voeren. Jaarlijks dienen minstens 25 aansprekende internationale bedrijven, met hoge toegevoegde waarde voor de Nederlandse economie, gericht benaderd te worden voor vestiging in onze regio. Een offensieve aanpak dus waarbij Rijk en regio intensief samenwerken. Brainport heeft daarvoor een vaste plek nodig in de Dutch Trade & Investment Board en een directe relatie met het Netherlands Foreign Investment Agency.

VESTIGINGSKLIMAAT

Om ook op langere termijn studenten, kenniswerkers en bedrijven aan Brainport te kunnen binden, is een aantrekkelijk vestigingsklimaat essentieel. We voorzien dat Brainport in 2030 een arbeidsmarkt-bereik heeft van twee miljoen mensen, een verdubbeling van de huidige situatie. Alleen dan kunnen we aan de groeiende vraag van bedrijven voldoen. Om dit te realiseren zal het vestigingsklimaat moeten worden versterkt, bovenop de inhaalslag die dringend nodig is. Het voorzieningenaanbod is veel te beperkt, de internationale bereikbaarheid schiet te kort en de toplocaties zijn niet goed ontsloten.

Versterk ons voorzieningenniveau

Vergeleken met de internationale concurrentiepositie van de in Brainport gevestigde bedrijven, blijft het voorzieningenniveau van cultuur en sport ver achter. Omdat dit een bepalende factor is voor de aantrekkingskracht op talent, is een inhaalslag nodig. Eindhoven moet het als centrumstad van Brainport en economisch kerngebied van nationale betekenis al jaren doen zonder de extra vaste bedragen die de vier centrumsteden van de twee andere economische kerngebieden wel ontvangen. Dat is onhoudbaar. Door Eindhoven bijvoorbeeld binnen het Gemeentefonds de positie toe te kennen die ze verdient, ontstaat een structurele impuls. Hiermee kunnen we cultuur- en sportvoorzieningen in overeenstemming brengen met de internationale concurrentiepositie van Brainport. Vooruitlopend op een mogelijke herziening van het stelsel van financiële verhoudingen tussen Rijk en gemeenten, vragen we een extra Rijksinvestering van minimaal 30 miljoen euro per jaar, waaruit aantrekkelijke voorzieningen kunnen worden behouden en doorontwikkeld. Zo willen we in Eindhoven - als de Design hoofdstad van Nederland - de ontwerptraditie zichtbaar maken met een Dutch Design District in de binnenstad.

Zorg voor snelle (inter)nationale verbindingen via spoor, lucht en weg

De bereikbaarheid van Brainport past op dit moment niet bij de internationale concurrentie en het netwerk waarin de hightechbedrijven opereren. Een schaa sprong in het spoornetwerk is nodig, om in 1 uur Schiphol, Düsseldorf en Brussel te bereiken. Topprioriteit is een

snelle en directe intercity Zuidelijke Randstad-Brainport-Düsseldorf/Keulen. Station Eindhoven Centraal wordt ontwikkeld tot een internationale vervoersknoop. Het stationsgebied krijgt daarbij een kwaliteitsimpuls. Daarnaast moeten de geluidsruimte én bereikbaarheid van Eindhoven Airport meegroeien met de sterk toenemende vraag naar vliegverkeer. Een nieuw luchthavenbesluit en station Eindhoven Airport (Acht) zijn hiervoor noodzakelijk. Bovenop het bestaande programma is de verkeersdruk op drie wegverbindingen inmiddels dusdanig groot geworden dat wegverbreding ook hier noodzakelijk is. Het gaat om de wegvakken A2 's-Hertogenbosch-knooppunt Deil, A58 Tilburg-Breda en A2/N2/A50 van knooppunt Leenderheide tot aan Batadorp en Veghel. Tevens moeten de vele toplocaties in de regio, waaronder de toonaangevende campussen in

Eindhoven, Helmond, Veldhoven en Best beter en sneller met elkaar en met de belangrijke vervoersknoten worden verbonden.

Realiseer een hoogwaardig en volledig dekkend glasvezelnetwerk

Zoals de hightech maakindustrie vraagt om nieuwe competenties en talent, vereist zij ook de uitrol van een zeer hoogwaardige digitale infrastructuur. Brainport wil de digitale revolutie vijf jaar voorblijven en als koploper een voorbeeld zijn voor heel Nederland. Hiervoor moet digitale infrastructuur in de regio worden aangelegd. Daarnaast is publieke financiering nodig en nieuwe regelgeving voor aanbesteding, vraagstimulering en experimenteerruimte. Zo kunnen we technologische toepassingen sneller implementeren, om de innovatiekracht en leefkwaliteit te vergroten.

► WAT WE SAMEN DOEN

Bovenstaande ontwikkelingen en bijpassende investeringen zijn voor ons geen keuze. Wie het belang van de hightech maakindustrie, en daarmee van talent en kennis erkent, kan niet anders dan onze stellingname steunen dat een impuls nodig is om ook langere termijn een rol van betekenis te kunnen spelen. Om zo onze economische groei te continueren, banen voor 'knappe koppen en gouden handjes' te realiseren én minstens zo belangrijk, bij te dragen aan het oplossen van grote maatschappelijke uitdagingen. Om daarmee niet alleen Nederland, maar een wereld met op termijn 9 miljard mensen, vooruit te helpen. Veel doen we zelf en waar mogelijk pakt de regio haar rol. Voor investeringen die voorbij de regionale kerntaken gaan, zoals kennisinvesteringen, doen wij echter een beroep op het Rijk. En wij verwachten ook écht dat een Rijksoverheid die onze ambities en doelen steunt, hierin nadrukkelijk de lead neemt en ons in staat stelt om onze rol goed te vervullen. Op een aantal opgaven wordt al goed samengewerkt tussen Rijk en regio, maar onze agenda vraagt om versterking, versnelling en een hoger ambitieniveau. Binnen een half jaar moet er een

concrete, offensieve aanpak met budget liggen voor versterking van het verdienvermogen en de internationale concurrentiepositie van Brainport, als één van de drie economische kerngebieden van Nederland.

Onze input voor de Brainport Nationale Actieagenda operationaliseert de investeringen die nodig zijn voor verdere versterking van het concurrentie- en verdienvermogen van Brainport Eindhoven als centrum van de kennisintensieve maakindustrie van Nederland. Dit vraagt een totaalinvestering van 10,5 miljard euro van 2017 tot en met 2021. Dit is vergelijkbaar met wat de hightechbedrijven in Brainport Eindhoven investeren in onderzoek en innovatie: 2,5 miljard euro op jaarbasis. Daarbij zal 20% van de additionele investeringen worden gedragen door de private sector. De noodzakelijke additionele investering van publieke zijde bedraagt 8,3 miljard euro. Dat komt neer op een publieke investering van 1,6 miljard euro per jaar om de kracht van Brainport Eindhoven voor Nederland maximaal te benutten.

			Publiek	Privat
Talent	€	1,2 mld.	€ 1,0 mld.	€ 0,2 mld.
Kennis	€	1,2 mld.	€ 1,0 mld.	€ 0,2 mld.
Bedrijvigheid	€	1,2 mld.	€ 0,8 mld.	€ 0,4 mld.
Maatschappelijke innovaties	€	1,6 mld.	€ 1,0 mld.	€ 0,6 mld.
Vestigingsklimaat	€	5,3 mld.	€ 4,5 mld.	€ 0,8 mld.
Totaal	€	10,5 mld.	€ 8,3 mld.	€ 2,2 mld.

► BESTUUR STICHTING BRAINPORT

Stichting Brainport is sinds 2005 een hecht samenwerkingsverband van bedrijven, kennisinstellingen en overheden. Samen zetten zij de strategische lijnen uit

die ertoe moeten leiden dat Brainport haar leidende positie als hightech hotspot in de wereld uitbouwt en daarmee Nederland versterkt.

John Jorritsma
Gemeente Eindhoven
Burgemeester

Hans de Jong
Philips Benelux
Directievoorzitter

Jan Mengelers
TU Eindhoven
Voorzitter CvB

Elly Blanksma-van den Heuvel
Gemeente Helmond
Burgemeester

Frits van Hout
ASML
Exec. Vice President

Nienke Meijer
Fontys Hogescholen
Voorzitter CvB

Marc Hendrikse
NTS-Group
CEO

Jack Mikkers
Gemeente Veldhoven
Burgemeester

Frans Huijbregts
Huijbregts Groep
Directeur/eigenaar

Antoine Wintels
Summa College
Voorzitter CvB

Arnold Stokking
TNO
Directeur Industrie

Anton van Aert
Gemeente Best
Burgemeester

Ad van Berlo
VanBerlo Group
Voorzitter

Koen Becking
Tilburg University
Voorzitter CvB

Opdrachtgevers

Imke Carsouw-Huizing
Stichting Brainport
Directeur

Staf Depla
Gemeente Eindhoven
Wethouder Economie
Metropoolregio Eindhoven
Voorzitter Werkplaats Economie

"Vanwege het cruciale belang van de kennisintensieve maakindustrie bij het aanpakken van de grote maatschappelijke uitdagingen waarvoor ons land staat en om te zorgen dat ons land internationaal concurrerend en innovatief blijft, werken het kabinet en Brainport Eindhoven samen de Brainport Nationale Actieagenda uit. Het kabinet gaat fors investeren in Brainport Eindhoven. Binnen een half jaar ligt er een concrete, offensieve aanpak met budget voor de versterking van het verdienvermogen en de internationale concurrentiepositie van Brainport als één van de drie economische kerngebieden van Nederland. Vooruitlopend daarop maakt het kabinet jaarlijks 30 miljoen euro vrij voor versterking van het regionale voorzieningenniveau."

2017
www.brainport.nl/actieagenda

Brainport Eindhoven
Mevrouw J.A. Jorritsma
Postbus 2181
5600 CD EINDHOVEN

Kenmerk: 201700291

Den Haag, 5 april 2017

Geachte mevrouw Jorritsma,

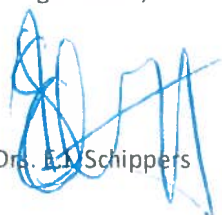
Beide Annemans

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Dr. A. Schippers

Brainport Eindhoven
De heer J.A. Jorritsma
Postbus 2181
5600 CD EINDHOVEN

Kenmerk: 201700291

Den Haag, 5 april 2017

Geachte heer Jorritsma,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Drs. E. J. Schippers

Aan de minister-president,
minister van Algemene Zaken
drs. M. Rutte
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag

Kenmerk: 201700292

Den Haag, 5 april 2017

Geachte heer Rutte,

Graag verzoek ik u de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie te vragen om ten behoeve van mijn werkzaamheden mij op de kortst mogelijke termijn te informeren over enkele vraagpunten die ik hierna nader toelicht.

Een belangrijk deel van de vraagpunten heeft betrekking op de asielprocedure. Is het mogelijk bij de behandeling van asielaanvragen direct in het begin onderscheid te maken tussen kansrijke aanvragen van personen die onmiskenbaar vluchtelingen zijn en overige, niet-kansrijke aanvragen en dit onderscheid in de procedure verder te ontwikkelen? Is het hierbij mogelijk, met name ten aanzien van de laatstgenoemde categorie, de behandeling van aanvragen te versnellen of aan de behandeling maximale termijnen te verbinden en zo ja, op welke wijze? In de praktijk worden asielaanvragen "gestapeld" door opeenvolgende aanvragen van dezelfde persoon die berusten op verschillende gronden (bijv. de eerste aanvraag, gevolgd door een of meer aanvragen op (verschillende) medische gronden en tot slot een aanvraag gebaseerd op rechten van kinderen/gezin). Hoe vaak doet dit zich voor? Welke mogelijkheden zijn er om een dergelijke "stapeling" te voorkomen en/of te beperken?

Asielzoekers die Nederland niet binnenkomen via een luchthaven of zeehaven, zijn geografisch per definitie afkomstig uit een land dat onder de Dublin-regels valt. Is het mogelijk de aanvragen van deze asielzoekers vanaf het begin niet in behandeling te nemen of te beperken tot een beoordeling op basis van de Dublin-regels?

Asielzoekers kunnen mogelijk vanaf het begin van de behandeling van hun aanvraag in aanmerking komen voor een vorm van taallessen en/of werk. Kunnen hieraan dan vervolgens op enigerlei wijze, direct of indirect (al dan niet via jurisprudentie), gevolgen van verblijfsrechtelijke aard worden verbonden?

De toepassing van artikel 1F van het Vluchtelingenverdrag kan lange tijd onzeker blijven. Op welke wijze kan betrokkenen op dit punt duidelijkheid worden geboden, bijvoorbeeld door enig besluit of het verstrijken van een termijn?

Een ander deel van de vraagpunten heeft betrekking op de behandeling van asielverzoeken buiten Nederland. Welke, nog onbenutte mogelijkheden zijn er binnen verdragen om te bevorderen dat niet-kansrijke asielverzoeken in Nederland niet in behandeling behoeven te worden genomen of kunnen worden afgewezen op grond van het feit dat de aanvrager voorafgaande aan zijn komst in de Europese Unie daarbuiten geen asielverzoek heeft gedaan of daar vergeefs een asielverzoek heeft gedaan? Welke, nog onbenutte mogelijkheden zijn er in het algemeen binnen verdragen om te bevorderen dat niet-kansrijke aanvragen om asiel in Nederland achterwege kunnen blijven of eenvoudig en snel kunnen worden behandeld? Op welke wijze wordt bepaald wanneer een land wordt aangemerkt als veilig land in het kader van het asielrecht? Welke landen heeft Nederland aangemerkt als veilig land? Of en zo ja, in hoeverre is een economisch toekomstperspectief in een land buiten de Europese Unie, niet zijnde het herkomstland, relevant voor de beoordeling van asielaanvragen in Nederland? Welke mogelijkheden zijn er voor Nederland om herkomstlanden van migranten met niet-kansrijke asielaanvragen en uitgeprocedeerde asielzoekers te bewegen tot toelating en overname van deze personen?

Tot slot zijn er enkele vraagpunten van uiteenlopende aard. Hoe kunnen de resultaten van de dienst Terugkeer en Vertrek worden verbeterd? Welke middelen en instrumenten zijn daarvoor nodig? Wordt er door gemeenten in Nederland informatie over ingezetenen van de gemeente verstrekt aan landen waarvan de inwoners de nationaliteit hebben en zo ja, welke informatie betreft het dan? Welke mogelijkheden zijn er voor sobere huisvesting van migranten?

Hoogachtend,

Drs. E.L. Schippers

Aan de Tweede Kamer
Bureau Informatieur
T.a.v. mevrouw drs. E.I. Schippers
Binnenhof 2
2513 AA DEN HAAG

datum
5 april 2017

ons kenmerk
7410-00/17-00546/AS/FvB/sd
Uw kenmerk

contactpersoon
Francien van Bohemen

onderwerp
Investeer in bibliotheken

doorkiesnummer
070-3090540

e-mail
bohemen@debibliotheken.nl

"Als je leert lezen, krijg je de sleutel in handen van de bibliotheek van de wereld"
Jan Terlouw, maart 2017, op het Nationale Bibliotheekcongres in Assen

Geachte mevrouw Schippers,

Voor een evenwichtige samenleving is het belangrijk dat iedereen mee kan doen en dat mensen gelijke kansen hebben. Dat zij toegang hebben tot maatschappelijk relevante informatie en een omgeving waar iedereen kan leren. Ruim 160 jaar geleden is de eerste openbare bibliotheek daarvoor opgericht. De visie die hieraan ten grondslag lag, is nog altijd actueel. De bibliotheek wil mensen steunen in hun persoonlijke ontwikkeling, stimuleren om te lezen en laten genieten van informatie, kennis en cultuur.

De bibliotheek is zowel een fysieke plek als een digitale omgeving waar iedereen welkom is. Jong en oud, zwart en wit, gelovig of niet-gelovig, hoog- of laagopgeleid: iedereen voelt zich thuis in de bibliotheek.

Sinds 2015 is er een nieuwe bibliotheekwet (Wsob). Deze wet maakt alle overheden gezamenlijk verantwoordelijk voor het stelsel van de openbare bibliotheken. De afgelopen 10 jaar is er veel bezuinigd op de openbare bibliotheken. Het is nu tijd om dat tij te keren. We vragen uw aandacht voor drie concrete landelijke projecten die een steun in de rug vormen voor lokale bibliotheken en provinciale steunfuncties, en die gemeenten en provincies stimuleren om ook weer te gaan investeren in het bibliotheekwerk.

De bibliotheek in cijfers

De bibliotheken vertegenwoordigen enorme maatschappelijke waarde tegen lage kosten. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat alle bevolkingsgroepen profiteren van bibliotheken. De bibliotheken maken deel uit van een landelijk netwerk; hun gezamenlijke collecties vormen de collectie Nederland, waaronder ons literaire erfgoed. De Koninklijke Bibliotheek verzorgt, als centrale partij, de digitale bibliotheek.

Met een landelijk netwerk van 151 bibliotheekinstellingen en 9 provinciale ondersteuningsinstellingen; met 770 vestigingen en 3.000 locaties op basisscholen, en drie organisaties die specifieke diensten voor mensen met een leesbeperking bieden, is het fenomeen bibliotheek van onschatbare waarde in onze samenleving. Er werken 6800 medewerkers en bijna 11.000 vrijwilligers. Een kleine 7 miljoen Nederlanders bezoeken de bibliotheek regelmatig. 3,8 Miljoen mensen hebben een abonnement, daarvan zijn 2,3 miljoen jonger dan 18 jaar. Dat is twee derde van alle kinderen en jongeren. Bibliotheken kunnen jaarlijks rekenen op ruim 70 miljoen fysieke bezoeken en 30 miljoen digitale. Gezamenlijk organiseren zij meer dan 80.000 activiteiten. De branche zet 550 miljoen euro om.

De bibliotheek concreet

- Meedoen in een samenleving begint met taal. Maar Nederland telt 2,5 miljoen laaggeletterden. Uit recent onderzoek blijkt dat een op de vijf pubers een probleem heeft met lezen. Dit aantal is stijgend. Laaggeletterden leven korter, hebben vaker een uitkering, komen vaker in de schulden en ze zijn ongelukkiger. En laaggeletterdheid kost de samenleving jaarlijks 1 miljard Euro. De bibliotheek is partner in de strijd tegen analfabetisme en laaggeletterdheid. De bibliotheek organiseert taalcurssussen. De bibliotheek is de leesmotor van Nederland en biedt hulp bij het ontwikkelen van digitale vaardigheden¹ die noodzakelijk zijn om bijvoorbeeld met e-Overheid om te kunnen gaan. De bibliotheek geeft toegang tot kennis, informatie en cultuur. Het is een plek waar mensen en een leven lang kunnen leren in een informele omgeving. In de bibliotheek is ruimte om te ontdekken. Zo ondersteunt de bibliotheek bij het leren van de Nederlandse taal, bij integratie en armoedebestrijding. Succesvol tegen laaggeletterdheid is bijvoorbeeld het actieplan Tel mee met Taal met het onderdeel Boekstart om jonge ouders aan te zetten tot voorlezen.
- De bibliotheek is laagdrempelig. Alle gezindten en sociale klassen ontmoeten er elkaar. Nederlanders met en zonder migratieachtergrond, rijk en arm, jong en oud, alle opleidingsniveaus: alle Nederlanders weten de weg naar de bibliotheek te vinden voor studie, cursussen of het lezen van de krant. Het is een veilige studieplek voor scholieren en studenten. De bibliotheek helpt werkzoekenden bij het schrijven van sollicitatiebrieven terwijl peuters er worden voorgelezen. Het is dé plek van ontmoeting.
- Vast personeel en vrijwilligers vormen een goede worteling van de bibliotheek in de lokale gemeenschap. Steeds meer vrijwilligers werken in en met de bibliotheek. Daarmee biedt de bibliotheek duizenden mensen een plek om maatschappelijk actief te zijn en mee te (blijven) doen in de samenleving.

De bibliotheek is de plek waar mensen kunnen Ontwikkelen, Ontmoeten, Ontspannen, Ontdekken.

¹ De Bibliotheek is partner in het manifest Duurzame digitale samenleving, en biedt een vangnet voor de digitale overheid en digitale belastingdienst om niet-digitale burgers te helpen.

Ons verzoek: Investeer in bibliotheken

De bibliotheek ontwikkelt zich tot het kloppend hart van de gemeenschap. Vooral op het platteland is de bibliotheek vaak nog één van de weinige publieke voorzieningen. Lokaal werkt zij samen met veel partners, ingebed in het sociale domein van stad en provincie. Dat betekent dat veranderingen in de samenleving vragen om veranderingen in de bibliotheek. Daarvoor is een landelijke bibliotheekinnovatie-agenda opgesteld. De sector wil graag afspraken maken met een nieuw kabinet en lokale en provinciale overheden om deze innovatie van de bibliotheken aan te jagen.

Met een eenmalige bijdrage van 20 miljoen euro voor landelijke projecten, die hun invulling vinden in openbare bibliotheken in het hele land, kan het nieuwe kabinet een vliegwieleffect veroorzaken. Het gaat om projecten die participatie en zelfredzaamheid stimuleren, projecten die bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling, projecten voor jeugd en onderwijs en scholingsprojecten voor vrijwilligers en medewerkers. Ervaring in het buitenland leert dat dit soort investeringen een veelvoud aan economische, maatschappelijke en educatieve waarde creëren.

Concreet vragen we de financiële steun van het nieuwe kabinet voor:

- Omscholing van medewerkers om de nieuwe functie van de bibliotheek in het sociale domein verder vorm te geven. Met name het aansturen en binden van vrijwilligers en het functioneren als ontmoetingsplaats vraagt nieuwe vaardigheden;
- Het verder ontwikkelen van de samenwerking met het UWV en de Stichting Lezen en Schrijven om laaggeletterdheid tegen te gaan en mensen beter toe te rusten voor de arbeidsmarkt;
- het versterken van de functie van de bibliotheek voor de jeugd, waarbij de nadruk ligt op taalontwikkeling, (voor)leesprojecten, leesbevordering, huiswerkhulp en studievoorziening, en het creëren van een ontmoetingsplek en ontdekkingsplek voor de jeugd.

Deze investeringen zijn hard nodig. Investeren in bibliotheken betekent investeren in mensen, in ontwikkelingskansen, in geletterdheid, in digitale vaardigheden, in integratie en een betere samenleving. Graag sluit ik af met een citaat van de Argentijnse schrijver Jorge Luis Borges: *"Ik stel mij het paradijs voor in de vorm van een bibliotheek."*

Wij hopen op uw steun!

Met vriendelijke groet,

Arthur Schellekens
Directeur Vereniging van Openbare Bibliotheken

Vereniging Openbare Bibliotheken
De heer A. Schellekens
Postbus 16146
2500 BC DEN HAAG

Kenmerk: 201700294

Den Haag, 6 april 2017

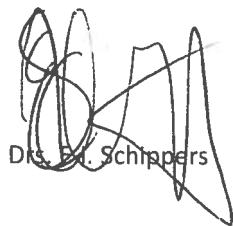
Geachte heer Schellekens,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Drs. E.A. Schippers

Nationaal Rapporteur Mensenhandel
en Seksueel Geweld tegen Kinderen

201700295

> Retouradres Postbus 20301 2500 EH Den Haag

Mevrouw drs. E.I. Schippers
Informatieur
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.nationaalrapporteur.nl

Contactpersoon
mr. M. Abelman
Hoofd Bureau Nationaal
Rapporteur

T 06 52877534
[m.abelman@
nationaalrapporteur.nl](mailto:m.abelman@nationaalrapporteur.nl)

Datum 5 april 2017
Onderwerp Mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen

Ons kenmerk
10026

*Bij beantwoording de datum
en ons kenmerk vermelden.
Wilt u slechts één zaak in uw
brief behandelen.*

Geachte mevrouw Schippers,

Als Nationaal Rapporteur is het mijn wettelijke taak aan de regering te rapporteren en te adviseren over de aanpak van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen. Dit zijn twee onderwerpen die alle politieke partijen doorgaans als prioriteit zien. Ik acht het dan ook van groot belang dat dit ook in de komende kabinetsperiode zo blijft. Beide delicten vormen een ernstige inbreuk op de mensenrechten van slachtoffers en ondermijnen daarmee onze samenleving.

Ik richt mij tot u omdat ik gemerkt heb dat politieke aandacht voor deze onderwerpen desondanks geen rustig bezit is. Ik zal het u kort duiden.

Mensenhandel

Bij mensenhandel betreft het mannen, vrouwen en kinderen die gedwongen worden seksuele diensten te verlenen, of die uitgebuit worden tijdens andere arbeid, die gedwongen worden te stelen of te bedelen. Op dit terrein is vorige kabinetsperiode een flinke daling zichtbaar geworden in het aantal gemelde slachtoffers. Ik heb hierover aan de bel getrokken, aangezien dit een gevolg is van het aanwenden van politiecapaciteit die bestemd was voor mensenhandel voor andere doelen (de vluchtelingenstroom, de nasleep van MH 17 en terrorisme). Daarnaast stellen zowel het Openbaar Ministerie als International Organization for Migration dat binnen migratiestromen zich veel slachtoffers van mensenhandel bevinden. Ze worden onderweg uitgebuit, of zijn aangekomen in het land van bestemming kwetsbaar voor uitbuiting. In Nederland worden echter weinig slachtoffers van mensenhandel onder migranten gesignaleerd. De Tweede Kamer heeft via breed gesteunde moties herhaaldelijk opgeroepen tot behoud van capaciteit voor de aanpak van mensenhandel.

Indien het onderwerp mensenhandel niet in het regeerakkoord wordt opgenomen vrees ik dat dit op de politiek-ambtelijke agenda aan prioriteit verliest. Er moet voldoende prioriteit en capaciteit zijn om actief te zoeken naar (signalen van) mensenhandel. Slachtoffers van mensenhandel in Nederland worden immers alleen dan gevonden wanneer actief naar hen gezocht wordt. Ik doe daarom een beroep op u dit onderwerp in het regeerakkoord te laten terugkomen en binnen

het kabinet de coördinatie van de aanpak van mensenhandel te beleggen bij de minister van Veiligheid en Justitie (net als thans het geval is).

Datum
5 april 2017

Ons kenmerk
10026

Seksueel Geweld tegen Kinderen

Recent is de Commissie-De Vries van start gegaan om in opdracht van NOC-NSF onderzoek te doen naar seksueel misbruik in de sport. Eerder werd al onderzoek gedaan naar seksueel misbruik in de jeugdzorg (Samson), kinderopvang (Gunning) en in de katholieke kerk (Deetman). Seksueel geweld tegen kinderen is niet voorbehouden aan deze specifieke terreinen maar is een fenomeen dat zich helaas overal kan voordoen: al dan niet in een afhankelijkheidsrelatie, binnen en buiten huiselijke kring, in de fysieke wereld en online, in binnen- en buitenland. En de impact is enorm, voor zowel slachtoffers, naasten als samenleving. Sinds 2013 onderzoek ik de Nederlandse aanpak van seksueel geweld tegen kinderen. Er is sindsdien veel gebeurd, maar het ontbreekt bij de aanpak voorsnog aan duidelijke coördinatie. Voor een effectieve aanpak is samenhangend en gecoördineerd beleid nodig, op zowel internationaal, nationaal als (boven)gemeentelijk niveau.

Met de decentralisatie van de jeugdzorg heeft het Rijk veel van de verantwoordelijkheden voor de hulp aan slachtoffers overgedragen aan gemeenten. Toch moet wat mij betreft ieder kind in Nederland, ongeacht waar het woont, kunnen rekenen op gelijke bescherming tegen seksueel geweld. Vanwege de noodzaak tot gecoördineerd beleid pleit ik voor een via het kabinet aangestuurde aanpak van seksueel geweld tegen kinderen. Dit zou vorm moeten krijgen in een Nationaal Programma seksueel geweld tegen kinderen (dat vanuit het oogmerk van samenhang gecombineerd kan worden met kindermishandeling en huiselijk geweld), met een coördinerend bewindspersoon (bijvoorbeeld de minister van Veiligheid en Justitie). Om dit kracht bij te zetten hoort dit onderwerp ook in het regeerakkoord thuis.

Een gecoördineerde aanpak van seksueel geweld tegen kinderen kan niet zonder goede beleidsinformatie. Op dit terrein schiet deze nog tekort. Zo is het bijvoorbeeld nog altijd onbekend hoe vaak vermoedens in heel Nederland worden gemeld en onderzocht bij Veilig Thuis, of hoeveel slachtoffers van seksueel geweld jeugdhulp of jeugdbescherming ontvangen, en hoe deze hulp eruitziet. Hierdoor kunnen we niet zien of de gekozen aanpak daadwerkelijk effectief is. Goed beleid vereist gedegen en onafhankelijke monitoring en evaluatie, zodat in de toekomst kan blijken dat beleid ook *bewezen* effectief is.

Voorts moet beleid niet alleen gericht zijn op wat er gebeurt nadat seksueel geweld heeft plaatsgevonden. Naar schatting één op de drie kinderen wordt jaarlijks slachtoffer: dat is dweilen met de kraan open. Om u nog een tweetal voorbeelden te geven: in de periode 2008 tot 2012 steeg het aantal bij het OM ingeschreven zaken over kinderpornografie met 45% waarbij deze stijging sindsdien exponentieel toeneemt. Extra aandachtspunt is dat een deel van de kinderpornografie op Nederlandse servers staat. Ook de kindersekstoerist hoeft tegenwoordig niet meer naar het buitenland en kan kinderen van achter de webcam (laten) misbruiken. De prioritering onder meer voor cybercrime en kindersekstoerisme verdient over de volle breedte aandacht.

De beste manier om seksueel geweld tegen kinderen tegen te gaan is door allereerst te voorkomen dat het plaatsvindt. Preventie moet dan niet alleen gericht zijn op het weerbaar maken van kinderen om te voorkomen dat zij slachtoffer worden; het moet juist ook gericht zijn op het voorkomen van ouderschap. En daarmee kan je niet vroeg genoeg beginnen.

Datum
5 april 2017
Ons kenmerk
10026

Tegelijkertijd zullen we seksueel geweld nooit geheel kunnen voorkomen. Als het gebeurt, is het zaak om onderzoek, hulpverlening en eventuele vervolging zo snel mogelijk te starten. Uit wetenschappelijk onderzoek is veel bekend over schadelijke ervaringen in de jeugd en hoe deze ingrijpend door kunnen werken tijdens de volwassenheid en in volgende generaties. De beschikbaarheid van goede multidisciplinaire hulp in alle regio's is noodzakelijk, en moet ook voorkomen dat slachtoffers opnieuw slachtoffer worden, of zelfs dader. Daarnaast is de juiste behandeling en goed toezicht nodig voor ouders om te voorkomen dat zij opnieuw slachtoffers maken.

Kortom, voorkomen is beter dan genezen, en goed genezen helpt voorkomen. Er liggen nog stevige uitdagingen om het aantal slachtoffers daadwerkelijk te verminderen. Dit alles in overweging nemend zie ik alle redenen voor een centraal gecoördineerde en decentraal uitgevoerde krachtige aanpak van seksueel geweld tegen kinderen.

Ik wens u veel succes in het komende informatieproces. Een afschrift van deze brief zend ik ook aan alle fractievoorzitters in de Tweede Kamer.

Met vriendelijke groet,

Corinne Dettmeijer-Vermeulen
*Nationaal Rapporteur Mensenhandel en
Seksueel Geweld tegen Kinderen*

Nationaal Rapporteur Mensenhandel
en Seksueel Geweld tegen Kinderen
Mevrouw C. Dettmeijer-Vermeulen
Postbus 20301
2500 EH DEN HAAG

Kenmerk: 201700296

Den Haag, 6 april 2017

Geachte mevrouw Dettmeijer-Vermeulen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Dr. E. M. Schippers

commissie
werk gezondheid

201700297

Commissie Werk Gezondheid
Fit for Work
Zonnehof 25, 3811 ND Amersfoort
www.werkgezondheid.nl
www.fitforworknederland.nl

T +31 (0) 33 465 6274
KvK 523.34.147
BTW 8503.99.683
IBAN NL54 TRIO 00198 4861 89

Mevr. drs. E.I. Schippers

Formateur

p/a Tweede Kamer der Staten Generaal

Postbus 20018

2500 EA DEN HAAG

Betreft: Samenhangend beleid: één minister voor werk en gezondheid

Amersfoort, 4 april 2017

Geachte mevrouw Schippers,

Gezondheid, werk en geluk zijn sterk met elkaar verbonden. Wie werkt telt mee. Voor de 1 op de 3 werkende Nederlanders met een chronische aandoening is aan het werk blijven helaas geen vanzelfsprekendheid. We leven en werken steeds langer. Hierdoor komen meer en meer Nederlanders voor de uitdaging te staan: *hoe houd ik het werk vol?* Mensen zijn niet of patiënt of werknemer/ZZP'er of mantelzorger, ze zijn het vaak allemaal tegelijk.

De overheid wil haar burgers ondersteunen die diverse rollen te kunnen combineren in het dagelijks leven. Dit vraagt om beleid waarin de domeinen van zorg en werk beter met elkaar verbonden zijn. [Fit for Work Nederland](#) en de [Commissie Werk Gezondheid](#) doen dan ook dringend een oproep aan het nieuwe kabinet:

Stel één Minister van Zorg en Werk aan!

1 op de 3 Nederlanders lijdt aan een chronische aandoening

Alleen al in Nederland lijden 5,3 miljoen mensen aan één of meer chronische ziekten. Dat is maar liefst 32% van de bevolking¹. Gelukkig zijn velen van hen nog actief op de arbeidsmarkt, maar een groot deel van die chronisch zieken werkt wel minder of helemaal niet meer. 52% Van de groep met een chronische aandoening wordt belemmerd bij de uitvoering van hun werk.² Omdat we steeds langer leven en werken wordt verwacht dat we tegen 2030 ongeveer 7 miljoen mensen met een chronische aandoening hebben. Dat is 40% van de bevolking.³

¹ RIVM [Nationaal Kompas Volksgezondheid 2014](#)

² TNO [behoeftepeiling werkenden met een chronische ziekte](#) november 2014

³ RIVM [Toekomstverkenning 2014](#)

Staatssecretaris Van Rijn: Werk en Gezondheid zijn partners

Vorig jaar mei tijdens de [EU conferentie](#) van Fit for Work en de [SER](#) bespraken werkgevers, werknemers, politici en zorgverleners wat er nodig is om meer mensen met een chronische ziekte aan het werk te houden. Een van de [belangrijkste inzichten](#) van die dag is dat het hard nodig is de om de silo's tussen werk en zorg te doorbreken. Zoals ook [staatssecretaris van Rijn op de conferentie](#) constateerde: "Werk en gezondheid zijn partners. [We praten al heel lang over de verbinding die er moet zijn tussen werk en gezondheid en andersom](#) en toch komt het niet van de grond". Tijd voor actie dus, laten we daad bij woord voegen. Wat Nederland nodig heeft is één minister voor Werk én Gezondheid.

We zijn blij dat de Commissie Werk Gezondheid door u in uw functie als minister van Volksgezondheid Wezijn en Sport, samen met uw collega van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is gevraagd uitwerking te geven aan de aanbevelingen van het SER-advies Werk: van belang voor iedereen. En om dat samen te doen met werkgevers en werknemers in de SER. Die samenhang en samen werking is van groot belang. We hopen de uitkomsten daarvan dan ook aan één minister te kunnen aanbieden.

5 Uitdagingen voor de nieuwe minister van Werk én Gezondheid

Zoals de ook Prof. [Jan Raaijmakers](#), boegbeeld van de [Topsector Life Sciences and Health](#) stelt, moeten we het mogelijk maken dat mensen ondanks hun chronische aandoening mee kunnen blijven draaien in de samenleving. En dat wordt wat ons betreft de opdracht van de nieuwe minister van Werk en Gezondheid. Om burgers hierin te ondersteunen, zal de nieuwe minister samenwerken met werkgevers, zorgverleners en patiënt-werknemers om zorg en werk beter met elkaar te verbinden. Dit vraagt om een [nationale aanpak](#) met daarin 5 kernelementen:

1. Toegankelijke informatie voor (zelfstandig) werkenden met een chronische aandoening;
2. Stimulerende prikkels en praktische ondersteuning voor werkgevers om werknemers met een chronische aandoening aan het werk te houden;
3. Meer aandacht en beloning voor arbeidsparticipatie als behandeldoel in de zorg;
4. Samenhangend overheidsbeleid gericht op werkbehoud bij een chronische aandoening;
5. Betere aansluiting van arbeid-gerelateerde zorg en reguliere zorg

Fit for Work Nederland en de Commissie Werk Gezondheid wenst het alle Nederlanders met een chronische aandoening toe dat er een minister van Werk en Gezondheid komt. En uiteraard voorzien we u de formatiepartners en de kersverse minister graag van advies.

Paul Baart

M +31 (0) 65 392 1598

E p.baart@centrumwerkgezondheid.nl

Namens Fit for Work Nederland

Paul Baart, voorzitter Fit for Work, directeur [Centrum Werk Gezondheid](#), voorzitter [Commissie Werk Gezondheid](#) en voorzitter [International Institute for Health Management and Quality \(iMHQ\)](#)

Drs. Anouk ten Arve, Programma manager onderzoek en samenwerking [Stichting IZZ](#)

Dr. André Bieleman, Associate lector Arbeid & Gezondheid Saxion Hogescholen

Prof. dr. Annelies Boonen, Reumatoloog en hoogleraar reumatologie [Maastricht UMC+](#)

Annemiek de Crom, Gecertificeerd participatiecoach [Cirkel der Seizoenen](#)

Drs. Michèl Edelaar, Manager [Vroege Interventie – Heliomare](#)

Mr. Marlies van Hilten, Directeur [Emma at Work](#)

Drs. Claire Hogenhout, onderzoeker bij [Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies](#)/ Universiteit van Amsterdam

Drs. Ton van Hout, Projectcoördinator [Centrum Chronisch Ziek en Werk \(CCZW\)](#) en ervaringsdeskundige

Drs. Han Hullen, Bedrijfs- en verzekeringsarts, Hullen Advies

Robbert Janssen, Directeur [Centrum Chronisch Ziek en Werk](#), register arbeidsdeskundige, register loopbaanprofessional CMI-C en ervaringsdeskundige

Dr. Harald Miedema, Lector Arbeid en Gezondheid Kenniscentrum Zorginnovatie, [Hogeschool Rotterdam](#)

Joyce van de Nes, Jobcoach, ergotherapeut, arbeidsreintegratie [Bureau VolZin](#)

Tamara Raaijmakers MSc, Programmamanager [Centrum Werk Gezondheid](#)

Prof. Dr. Michiel Reneman, Hoogleraar Revalidatiegeneeskunde in het bijzonder pijnrevalidatie en arbeidsparticipatie [Centrum voor Revalidatie UMCG](#)

Drs. Lennaert Rijken, General Manager biofarmaceut [AbbVie B.V.](#)

Drs. Marieke Scholte Voshaar, Fuchs healthcare consultancy en [Stichting Tools](#), ervaringsdeskundige

Drs. Eveline Stadermann, Programmamanager [Centrum Werk Gezondheid](#) en projectleider bij [myTomorrows](#)

Christianne van Triest, HR adviseur, trainer en coach in empowerment bij [P2O personeel](#) en Voorzitter van Stichting [Drive netwerk](#)

Annelies Verkerk, Adviseur arbeid en gezondheid bij [Vision at Work](#) en redactielid bij de Nederlandse Vereniging voor Bedrijfs- en arbeidstherapieën

Prof Dr Ir Bart Verkerke, [Sprint@Work](#) en Hoogleraar in BioMedische Productontwikkeling aan het [Universitair Medisch Centrum Groningen](#) en [de Universiteit Twente](#).

Drs. Herman van der Weide, directeur [Instituut voor Klinische Arbeidsgeneeskunde](#) (IKA Ned)

Drs. Tjeerd Hulsman, Programma-directeur Arbeidsdeskundig Kennis Centrum. <http://www.bibliotheek-arbeidenchronischeziekte.nl/>

Namens Commissie Werk Gezondheid

Ir. Anemone Bögels, [Centrum Werk Gezondheid](#), Voorzitter Raad van Toezicht

Drs. Ivo van Dijk, [ONVZ](#), Raad van Bestuur

Prof. Dr. Carel Hulshof, [Universiteit Amsterdam](#), bijzonder hoogleraar Arbeids- en Bedrijfsgeneeskunde

Prof. Dr. Jac van der Klink, [Universiteit Tilburg](#), bijzondere leerstoel Psychische gezondheid en duurzame inzetbaarheid in arbeid

Harry van der Kraats, [AWVN](#), Directeur

Bernard Luten, Unilever, Voorheen: Hoofd Medische dienst Europa Unilever

Jeanine Peppink, [Royal IHC Merwede](#), SHEQ directeur

Kees Glasbergen, [Psion](#), Account Director Corporate

Cas Hoogbergen, [Alles is Gezondheid](#), Adviseur

Commissie Werk Gezondheid
De heer P. Baart
Zonnehof 25
3811 ND AMERSFOORT

Kenmerk: 201700298

Den Haag, 6 april 2017

Geachte heer Baart,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

A handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke extending to the right.

Dr. E.J. Schippers

Ook zijn supermarkten en foodservicebedrijven sinds kort aan de slag met het vergroten van de zichtbaarheid van de vernieuwde Schijf van Vijf op de winkelvloer, in de magazines, folders, recepten etc. Aangezien niet is bewezen dat het fiscaal belasten van producten die veel suiker, zout en/of vet bevatten effectief is voor het stimuleren van gezondheid, zijn dit soort lastenverzwaringen niet de juiste koers. Omdat voorlichting over gezonde consumptiepatronen wel essentieel blijkt, zou het nieuwe Kabinet moeten investeren in structureel voedselonderwijs voor ieder kind, op iedere basisschool in Nederland. Tot slot nemen wij ook op het gebied van alcoholverkoop onze verantwoordelijkheid. Verantwoorde verkoop van alcohol staat bij supermarkten hoog op de agenda. Dit uit zich onder andere in het hoogste nalevingscijfer als het gaat om de handhaving van de leeftijdsgrens. Jongeren onder de 18 maken bij ons steeds minder kans om alcohol te kopen en wij zetten onze inspanningen graag samen met een nieuw Kabinet voort.

De wereld vandaag en die van morgen

We doen ons best om het milieu zo min mogelijk te belasten. Energiebesparing en gebruik van duurzame energie zijn daarom een prioriteit voor de supermarkten, de toeleveranciers en de transporteurs. De afgesproken besparingsdoelstellingen zijn inmiddels ruimschoots gehaald. Ook werken supermarkten continu aan verduurzaming van de voedselketen. We dragen bij aan het aanpassen van productieprocessen naar de wensen van de consument en de samenleving. Een voorbeeld hiervan zijn de afspraken die in de voorbije jaren zijn gemaakt over de verdere verduurzaming van kip en varkensvlees. Door deze afspraken komt een duurzaam stukje vlees voor iedere consument binnen handbereik. Additionele wetgeving gericht op de verdere verduurzaming van voedsel zorgt enkel voor belemmering van de huidige én nieuwe initiatieven in de markt. Want wetgeving staat een gezond verdienmodel voor verduurzaming voor alle schakels in de keten in de weg. Wij pleiten daarom voor een ondersteunende en faciliterende rol van de overheid. Zo kunnen de activiteiten gericht op maatschappelijk verantwoord ondernemen op een steeds hoger niveau worden gebracht. Geef de markt de ruimte om zijn werk te doen. Het nieuwe Kabinet moet daarom blijven zoeken naar mogelijkheden binnen de huidige mededingingswet om samenwerking in de keten op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen mogelijk te maken.

Tot slot

Alles komt samen op de vloer van de supermarkt. Wat boeren verbouwen en wat bedrijven maken, komt dagelijks in de winkel binnen en ontmoet elke dag bijna heel Nederland. Iedereen leeft van wat wij verkopen en daarom moet het goed zijn: gezond, veilig, betaalbaar en lekker. Wij vragen u daarom het belang van voldoende en kwalitatief hoogwaardig voedsel én de essentiële rol van supermarkten en foodservicebedrijven in de samenleving in het oog te houden. Hiervoor is het noodzakelijk dat het nieuwe Kabinet aandacht en waardering heeft voor alle spelers in de agri-foodketen. Samen voor een Nederland waarin het voor iedereen goed leven is.

Hoogachtend,

Bert Roetert
Voorzitter CBL

Centraal Bureau Levensmiddelenhandel
De heer B. Roetert
Postbus 262
2260 AG LEIDSCHENDAM

Kenmerk: 201700300

Den Haag, 6 april 2017

Geachte heer Roetert,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken.

Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop inhoudelijk te reageren.

Hoogachtend,

Drs. E.M. Schippers

